DÜNYA KLASİKLERİ DİZİSİ: 28

SAFO
ŞİİRLER

İlk baskısı 1978 yılında Cem Yayınevi'nce yapılan bu kitap Sn. Cengiz Bektaş ve Sn. Mehmet Cemal Arel'in izniyle basılmıştır.

Yayına hazırlayan: Egemen Berköz
Dizgi: Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş.
Baskı: Çağdaş Matbaacılık Yayıncılık Ltd. Şti.
Ocak 1999

Çeviri ve üzerine konuşmalar
Azra Erhat - Cengiz Bektaş
Ekitabı Hazırlayan: Nirvana13

Cumhuriyetimizin 75. yılı coşkusuyla...

Hümanizma ruhunu anlama ve duymada ilk aşama, insan varlığının en somut anlatımı olan sanat yapıtlarının benimsenmesidir. Sanat dalları içinde edebiyat, bu anlatımın düşünce öğeleri en zengin olanıdır. Bunun içindir ki bir ulusun, diğer ulusların edebiyatlarını kendi dilinde, daha doğrusu kendi düşüncesinde yinelemesi; zekâ ve anlama gücünü o yapıtlar oranında artırması, canlandırması ve yeniden yaratması demektir. İşte çeviri etkinliğini, biz, bu bakımdan önemli ve uygarlık davamız için etkili saymaktayız. Zekâsının her yüzünü bu türlü yapıtların her türlüsüne döndürebilmiş uluslarda düşüncenin en silinmez aracı olan yazı ve onun mimarisi demek olan edebiyatın, bütün kitlenin ruhuna kadar işleyen ve sinen bir etkisi vardır. Bu etkinin birey ve toplum üzerinde aynı olması, zamanda ve mekânda bütün sınırları delip aşacak bir sağlamlık ve yaygınlığı gösterir. Hangi ulusun kitaplığı bu yönde zenginse o ulus, uygarlık dünyasında daha yüksek bir düşünce düzeyinde demektir. Bu bakımdan çeviri etkinliğini sistemli ve dikkatli bir biçimde yönetmek, onun genişlemesine, ilerlemesine hizmet etmektir. Bu yolda bilgi ve emeklerini esirgemeyen Türk aydınlarıa şükran duyuyorum. Onların çabalarıyla beş yıl içinde, hiç değilse, devlet eliyle yüz ciltlik, özel girişimlerin çabası ve yine devletin yardımıyla, onun dört beş katı büyük olmak üzere zengin bir çeviri kitaplığımız olacaktır. Özellikle Türk dilinin bu emeklerden elde edeceği büyük yararı düşünüp de şimdiden çeviri etkinliğine yakın ilgi ve sevgi duymamak, hiçbir Türk okurunun elinde değildir. 23 Haziran 1941.
Milli Eğitim Bakanı
Hasan Âli Yücel

SUNUŞ

Cumhuriyet'le başlayan Türk Aydınlanma Devrimi'nde, dünya klasiklerinin Hasan Âli Yücel öncülüğünde dilimize çevrilmesinin, kuşkusuz önemli payı vardır.
Cumhuriyet gazetesi olarak, Cumhuriyetimizin 75. yılında, bu etkinliği yineleyerek, Türk okuruna bir "Aydınlanma Kitaplığı" kazandırmak istedik.
Bu çerçevede, 1940'lı yıllardan başlayarak Milli Eğitim Bakanlığı'nca yayınlanan dünya klasiklerini okurlarımıza sunmaya başladık.
Büyük ilgi gören bu etkinliği, Milli Eğitim Bakanlığı'nca yayınlanmamış -ancak Aydınlanma Devrimi yarıda kalmasaydı yayınlanacağına kesinlikle inandığımız- dünya klasiklerini de katarak sürdürüyoruz.
Cumhuriyet

İKİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ

Bundan dört yıl önce, Bergama'da Akdeniz Ozanları İkinci Toplantısı'nda konu Homeros'tu. Orada Sn. Egemen Berköz de bir bildiri sunmuştu. Bildirinin bir yerinde diyordu ki:
"Homeros üzerine bu toplantıyı yaparken Azra Erhat'la, Halikarnas Balıkçısı'nı da anmış oluyoruz. Onlardan bu yana, bu konuda, dilimizde bir çalışma yapılmadığını görüyoruz."
Gerçekten üzücü bir durum saptaması...
Elinizdeki bu çalışmanın ilk baskısı yirmi yıl önce Cem Yayınevi'nce yapıldı. Yıllardır çok soruldu, arandı... Bulunamadı...
Bu baskıda bir-iki sözcük düzeltmesi dışında, şiirlerde de kimi sözcüklerin yalnızca yerlerini değiştirdim. Bir de sayın Müzehher Erim'in uyarısıyla Paphos'un bugünkü Baf olduğunu ekledim. Bu çalışmayı yeniden gözden geçirirken bile Azra Erhat'la verdiğimiz emeğin coşkusunu duydum yeniden.
Cengiz Bektaş
Kuzguncuk, 1998

ÖNCE

Cengiz Bektaş bu kitapta okuyacağınız şiirleri dilimize çevirebilmek için önce eski Yunan alfabesini, yazılış ve okunuşunu öğrendi. Yunancanın ve özellikle Safo'nun vezin kalıpları üstüne bilgi edindi. Sonra bir masaya karşılıklı oturduk, aşağıda adlarını vereceğim kitapları açtık, her şiirin Yunancasını, Almanca, Fransızca, İngilizce ve Türkçe çevirilerini okuduk, uzun boylu tartıştık. Ben bir kâğıda her şiiri ya da şiir parçasını Yunanca olarak yazdım, her satır yazının üstünde hece sayısını ve vezin kalıbını, altında her sözcüğün Türkçe karşılığını belirttim. Cengiz bunları ayrı ayrı birer defter sayfasına yapıştırdı. Türkçeleştirmeye koyuldu. Çevirdikçe bana, o gün, o saat, o sıra yanımızda bulunan dostlara okudu. Hep birlikte tartıştık. Düzeltildi, silindi, gene yazıldı, akşamları dost toplantılarında okundu. Dile gelen her söz, her düşünce, her eleştiri, her izlenim değerlendirilerek çeviriler değiştikçe değişti, geliştikçe gelişti. Cengiz Bektaş çalışmamızın sürdüğü üç dört ay boyunca gece gündüz işledi, oynadı bu çeviriler üstünde. Sabah masa başına geldiğimde, bana akşam bıraktığımdan başka bir metin çıkardı, okudu. Ne zaman, ne olmuş, nasıl olmuştu, bilemem, şair kendini bir akışa kaptırmış gidiyordu. Ben bu işi merakla izledim, her aşamayı kutladım, hem her yeni yazılış daha güzeli, daha yetkini yansıttığı, hem de bir şairin yaratısına kendini bu denli vermesini insanlık düzeyinde salt değer saydığım için.
Safo'nun elimizde olan tüm şiirlerini böylece izledikten sonra, bir teyp aldık ve karşılıklı konuşarak seslerimizi, sözlerimizi banda aktardık. Cengiz bu bantları, ayrıca da benim kaleme aldığım kimi yazıları ve hele otuz yıl öncesi doçentlik tezi olarak hazırladığım ve hiç yayınlamadığım Safo incelemesinin, kâğıdı eskimiş, dili eskimiş, belki düşüncesi bile eskimiş sayfalarını aldı ve hepsini birden özümleyerek bu kitabın "İkili Konuşma" adlı bölümünde topladı. Her şiir üstüne ayrı ayrı neler konuştuksa onları da çevirilerin karşısına yazdı. El yazısıyla 233 sayfa tutan koca Safo kitabını getirdi, sundu bana.
Bu kitap ikimizin de imzasını taşıyarak basılacaktır. Ama bu kitabın benim olmaktan öte bir değeri vardır. Ömrümün uğraşını, coşkusunu verdiğim konulara benden daha genç bir kuşaktan olan Cengiz Bektaş'ın bu denli derin, yetenekli bir anlayışla eğilmesi, onları bunca saygı ve sevgi dolu bir çalışmayla bir daha dile getirmesi bana az tattığım sevinçlerden birini bağışlamaktadır. Okuyucudan, mutluluğumun niteliğini de, niceliğini de anlamasını dilerim.

Azra Erhat
Nisan 1976

KULLANDIĞIMIZ METİN VE ÇEVİRİLER

1. Anthologia Lyrica Graeca. - ed. e. Diehl, Vol. I.II et Supplementum. Lipsiae, B.G. Teubner, 1936-1942.
2. Alcée, Sappho. Texte établi et traduit par T. Reinach, avec la collaboration de A. Puech. Paris, Edition "Les Belles Lettres", 1937.
3. Sappho. Dichtung Griechisch und Deutsch. Eingeleitet von C.M. Bowra. Georg Bondi. Berlin.
4. Sappho. A new translation by Mary Barnard. University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 1965.
5. Sappho. Şiirler. Türkçesi: Cevat Çapan. Cem Yayınevi, İstanbul, 1972.

ŞİİRLER
İKİLİ KONUŞMA

Cengiz Bektaş - Önce "şiir çevirisi" üzerine konuşalım mı?
Azra Erhat - Gerçekte, benim, kendi adıma, bu çalışmamızda güttüğüm amaçlardan biri bu... Bundan otuz yılı geçen bir süre önce, Safo'yu doçentlik tezime konu edinmiştim? Ondan sonra, örneğin dilini yenileştirerek, bu çalışmamı yayınlamayı hiç düşünmedim.
Cengiz Bektaş - Neden?
Azra Erhat - İlle Safo'yu tanıtmak diye bir amacım yoktu çünkü. Safo tanıtılmış, iyi ya da kötü. Yanlış ya da doğru, bir şeyler biliniyor Safo üzerine.
Benim amacım, "Çeviri" üzerine bir örnek vermek elden geldiğince. Bir de Safo'nun, bir ozan olarak, bugünkü şiir içindeki yerini saptamak.
Şimdi, bu konuşmamızla, elbette bu sonuca tam varamayacağız. Yalnızca senle ben, (sen ozan olarak, ben de bu metinleri okumuş, bilen, seven bir kişi olarak) konuşarak bu işi bitiremeyiz. Öyle düşünüyorum ki, daha doğrusu istiyorum ki, bu "ikili konuşma"yla bir "çoklu konuşma" yolu açılsın ozanlarımızla. Bana göre yeryüzü ozanları, Homeros'tan olduğunca, Safo'dan da çok şey almışlardır. Yunan şiirinde üç büyük aşama var: Birincisi, Homeros'un "destan şiiri" aşaması. İkincisi "lirik şiir" aşaması... Bu aşamanın doruğunda Safo'yu görüyoruz. Üçüncü aşama da "tragedya"dır.
Batılı şiir, bu üç türden de, çok geniş ölçüde etkilenmiş. Bugünkü tiyatroyu, o çağın "komedya"sı, "tragedya"sı olmadan düşünme olanağı nasıl yoksa, lirik şiir türünü de Safo'suz düşünme olanağı yok.
Seninle bu çevirilere çalışırken, ilgimi çeken bir başka yön oldu; gördüm ki, tragedya da doğrudan Safo'dan etkilenmiş. Bu benim için yeni bir buluş, yeni bir kavrayış oldu. Bunun üzerinde de durulmalı belki.
Şimdi, gene başa dönersek, biz, bu çok titiz, araştırmacı, özenli çeviriyle, yalnızca Safo'yu tanıtmayı amaçlamadık. Bu çeviriyle, şiir üzerine bir tartışmayı başlatmayı düşündük. Değil mi? Bana göre bu böyle, bilmem sen ne düşündün?

Cengiz Bektaş - Ben önce, çok uzun süredir içimde süre gelen bir tartışmayı dile getirmek istiyorum. Bu tartışmanın başlangıcı Almanya'daki öğrencilik yıllarımdadır. Çok sevdiğim Brecht'i çevirmeyi denediğim yıllarda...
Şiir çevrilmeli mi? Çevrilebilir mi? Çevrilirse nasıl çevrilmeli?

İlk iki soru için, Sabahattin Eyuboğlu'nun bir yazısını anımsıyorum. Magdi'nin düzenlediği yeni çıkan "Şiir Çevirileri" betiğinin başında da var. İşte burada...
İlk tümcelerini okuyayım mı onun?
Azra Erhat - Oku.
Cengiz Bektaş - Paul Valéry, şiir bir dilden başka bir dile çevrilmeyen şeydir, der; ama kendisi Vergilius'u Fransızcaya çevirmiş. Bizim Cahit Sıtkı, bir şiiri kepaze etmek istiyor musun? Bir başka dile çevir, derdi; ama kendisi Baudelaire'in, Verlaine'in en sevdiği şiirlerini bal gibi çevirdi Türkçe'ye. Baudelaire kendi şiirlerini İngilizce'ye çeviren bir delikanlıya kızmış, ama kendisi Edgar Allan Poe'nun şiir saydığı öykülerini çevirmek için akla karayı seçmiş; üstelik onunkilere benzer öyküler yazıp şiir diye yayınlamış.
Şairlerin bu söz ve iş tutmazlığını hoş görelim: Şiir çevrilmez, derken de haklı, şiir çevirirken de haklıdırlar.
.....
Benim şiir tanımımda (başkalarınınkinden çok değişik olduğunu sanmıyorum) içerikle biçim birbirinden ayrılmıyorlar. İçerik kendi biçimini saptıyor, öyle dışa vuruyor kendini. Çeviri yaparken, içeriği yansıtıp, biçimi bıraktığımızda yapılan iş ne? Yalnızca, bir esin kaynağı bulup onu Türkçe'de yeniden söylemek değil mi? Buna, o şiirin çevirisi denilebilir mi?
İşin bir başka yönü de var: Başka kümeler içindeki diller arasında çevirinin zorluğu... Önemli kavram ayrımları var çünkü. Bir Akdenizli'nin, bir Kuzey Avrupalı'nın söylediklerini kendi dilinde eş söyleyişlerle karşılayabilmesi çok zor ya da tersi...
Kuzey Avrupalı'nın, bir Akdeniz duygusunu, kendi diline ne ölçüde aktarabileceği bir sorudur benim için. Özellikle, Safo'nun şiiri, bu önemli sorunla karşı karşıyadır. Safo bize, nedense daha önce Batı dilleri üzerinden gelmiş, hem de çok güzel şiirler olarak belki; ama Safo'nun şiirleri olarak mı? Bu çeviri çalışmalarında biçim, az önce söylediğim gibi, tümüyle atılmış, yok olmuş. Ancak daha da önemlisi, Batı dilleri üzerinden gelişi... Bana öyle geliyor ki, bu yüzden çok şey değişmiş...
Ama yitirilenlere (çoğu kez de kazanılanlara) bakıp da, iş değişiyor diye, yapmayalım mı bu işi? O zaman nasıl tanıyacaktık Homeros'u, Baudelaire'i? Nasıl varacaktık o kaynaklara?
Şiirler dilden dile yansıtılmalı, aktarılmalı. Ama çok titiz, araştırmacı bir tutumla yapılmalı bu iş. Bunun kötü ve iyi örneklerini biliyoruz Türkçemizde.
Bir Sabahattin Eyuboğlu çevirisi, Fransız kültürünün bir bölümünün bizde de yaşanılır duruma getirilmesi yoluyla, önemli bir kültür kazancı olduğunca dil yönünden de bir araştırmadır.
Dilimizin bitim çizgileri de zorlanıyor böylece...
Bunun bir de kötü örneklerini biliyoruz. Yabancı dili doğru dürüst yaşayarak bilmeden, yalnızca sözlük yolundan edinerek yapılmış çeviriler var. İşte bana bu durum da çok önemli geliyor. Yalnızca şiir alanında değil, her alanda yanlış anlamalara neden olunuyor bu türlü çevirilerle. Bu nedenle çevirinin doğru örneklerini vermek büyük bir kültür ödevi...
Azra Erhat - Şimdi ben çok iyimser bir görüşü, bir tutumu ortaya koymak istiyorum. Batı dilleri, doğrudan Yunan'dan çıkmıştır, oradan türemiştir, bazı kavramlar almıştır, benimsemiş, tutundurmuştur diyelim. Ama ben bir şey sezdim Homeros çevirisinde. İlk çağın Yunan dili, özellikle İonya dili "düşünceyi, kavramı dile getirişi"yle Batı dilleri arasında köprü, uzun bir köprü. İlginç bir durum... Homeros'u Türkçe'ye çevirmek, bir yerde daha kolay, daha elverişli, daha doğrudan. Bu yüzden giderek, hiç kavramlara başvurmadan, doğrudan aktarmak, daha gerçek, daha başarılı bir sonuç veriyor.

Cengiz Bektaş - Gerçekten, Safo çevirisinde bu durumu saptamak beni de şaşırttı. Gerçi siz bunu daha önce söylemiştiniz, ama Safo'da sizinle birlikte yaşadım bunu. Safo'nun diliyle dilimiz arasında, özellikle yaşam görüşü yönünden ne denli yakınlık olduğunu yaşadım sizinle...
Azra Erhat - Şimdi bunun nedenlerini araştırmak bizi çok uzaklara götürür. Yalnızca şunu söyleyeyim ki, bugüne dek Safo'nun bu anlamda çevirisi yapılmadı. Giderek hiç çevirisi yapılmadı denebilir. Çeviri belki güç bir şey ama, demin Sabahattin Eyuboğlu örneğini verdin, yapılamaz değil. Bir daha yaşanmak gerek. Ama nasıl yaşanmak? İşte orada korkunç bir titizlik ve doğruluk yöntemi gerekiyor. Her sözcüğü dibine dek anlamak, biçimini, içeriğini yansıtmak gerekiyor. Yapılmaz bir şey değil bu. Nitekim biz de buna çalıştık. Hece sayısına bağlı kaldık. Giderek, sözcüklerin uzunluk kısalıklarına bile ilgi gösterdik.
Bütün bunlar, özenle kendini vererek, durmadan araştırarak, tembelliklere, kolay yollara düşmeden yapıldıktan sonra, şimdilik diyelim ki en iyisi olmasa bile en azından doğru yola girilmiş demektir.
Cengiz Bektaş - Başlangıçta, benim açımdan, azıcık zorlanma oldu belki, ama sonra öyle mutlandırıcı oldu ki bu iş.
Hece sayısını tutturmak elbetteki önemli değil, giderek bir yerde oyuna bile varıyor. Şiirin içeriğini yansıtmaya çalışmak çok daha önemli. Başlangıçta tartışsaydık, "hece sayısı 11 olmuş, 12 olmuş kime ne?" deyip geçebilirdik. Ama çalışırken öyle güzel bir oyun oldu ki bu, o coşku içinde... Türkçemizin öyle önemli bir özelliğini algıladık ki yeniden. Kişiye on heceli de, yirmi heceli de söylemek olanağını veriyordu. Kişi dilinin tadına varıyordu. Çeviri "nankör"dür denir. Gerçekten öyledir bana göre de bir bakıma. Ama bir başarıldı mı, doyulmuyor tadına. Geçenlerde televizyonda gösterilen Macbeth'in Sabahattin Eyuboğlu çevirisi gibi, kişiyi yerinden hoplatıyor dilin güzelliği, Türkçe'nin yetenekleri, özellikleri... Ben sizinle bunu tattım. Eninde sonunda vardığımız yer, ne bir sözcük fazla, ne bir sözcük eksikti anlam yönünden... Üstelik hece sayısı da tutturularak... Ama bir dize üstünde gerektiğinde bir gün duruluyormuş; durulmasın mı?
Azra Erhat - Benim için bu çeviri büyük bir ders oldu.
Bugüne dek, her zaman başkasıyla çeviri yaptım. Ozan değilim ben çünkü, çevirmen bile saymam kendimi... Ama burada, bugüne dek yaptığım çevirilerden daha öte bir çalışma oldu. Gerçekte, dediğin gibi on bir hece olmuş ya da on iki, on üç olmuş, belki çok önemsiz; ama araştırma önemli...
Sonunda belki on bire varıldı ama sorun o değildi. Sorun, daha da arayalım, daha da yakın gelelimdi.
Yunan'dan çeviri yaparken bir zorluk daha var. Yunan dilinde, hecelerin uzunluğuna kısalığına göre kuruluyor vezin. Bunu bir başka dilde böylece yansıtmak olanak dışı doğal olarak.
Cengiz Bektaş - Azıcık daha açabilir misiniz bu konuyu?
Azra Erhat - Şöyle: Biliyorsun sesliler var, sesli harfler...
Bunların kimi kısa, kimi uzundur, kimi de kısa ya da uzun olabilir. Örneğin "omikron" kısa, onun uzunu "omega". "Epsilon" (e sesi) kısadır; onun uzunu "eta"dır; başka türlü yazılır. Ama "alpha" (a sesi) uzun da olabilir, kısa da...
Sonra çift sesliler var. Oi, ai, ei; bunlar uzun sayılırlar. Yunanlılar konuşurken de bu sesleri, böyle uzunluk kısalıklarıyla veriyorlardı sanırım. Örneğin omikronlu bir sözcük: Mikrop. Buradaki "o" kısa; ama "kôma" sözcüğündeki omega uzun... Söylenişleri de böyle... Bir de vurgularla, yazıda da anlatılanlar var. Örneğin, "kôma" sözcüğünün ilk hecesinde vurgu işareti var, ses orada yükselip alçalıyor. Kısacası müzikli bir dil.

Cengiz Bektaş - Aruzla karşılaştırabilir miyiz?
Azra Erhat - Ben aruzu yeterince bilmiyorum. Ama bildiğimce, yalnızca aruzda böyle bir yön var. Bu yüzden Yunan vezinleri ile aruz arasında çok yakınlık görüyorum.
Cengiz Bektaş - İlginç olanı, bizim koca bir aruz geçmişimizin olması; bir de "hece"mizin olması. Safo, biçimiyle de çok yakın, çok bizden değil mi?
Azra Erhat - Evet, çok ilginç... Safo'da Yunan vezninin bir başkalığı var. Safo'da hece değişmiyor, asıl "Safo vezni" denilen Safo'ya özgü vezinde... Biliyorsun, bu vezinde, üç onbirlik, bir beşlik dize var. Hece sayısı da, vezin de değişmiyor burada...
Cengiz Bektaş - Safo'nun çağında ya da daha önce, daha sonra, o yörelerde, hece sayısı tutturma, kapalı açık hecelerle vezin kurma alışkanlığı var mı?
Azra Erhat - Hayır. Gerçi elimizde çok az metin var. Metin olarak bir Homeros elimizde... Onda da hece sayısı çok değişik olabiliyor. Çünkü "hexametron" dedikleri 6 kalıplık bir vezinleri var. Bu kalıpların her biri, iki kısa bir uzun heceden oluşur. Ama iki kısa yerine bir uzun da olabilir; o zaman, bir kalıp, iki uzun heceden oluşur. Böylece bir "hexametron" da hece sayısı, on iki de olabilir, on sekiz de ya da bunlar arasında bir sayı... Oysa, Safo'nun birinci betiğindeki "Safo vezni"nde, hece sayısı değişmiyor. Hece sayısı, her yerde, on bir olarak kalıyor. Öteki betiklerde de gördük. Onlarda da, vezin değişiyor ama hece sayısı değişmiyor hemen hemen. Kısacası, destanla Safo arasında büyük bir ayrılık var bu yönden.
Cengiz Bektaş - Başka ozanların tutumu?
Azra Erhat - Safo'dan az önce, 40-50 yıl önce, tam çağlarını saptayamıyoruz biliyorsun bu kişilerin; bir Arkhilokhos var. O da Paros'lu, o da Egeli bir kişi. İambos vezniyle yazmış daha çok. İambos vezni sonradan tragedyaya konuşma vezni olarak girmiş. Yunan dilinin yapısına çok uygun bu vezin; kısa uzun, kısa uzun...
Cengiz Bektaş - Aiol lehçesiyle öteki lehçeler arasında, bu vezin uygulamasının kolaylığı zorluğu yönünden, bir ayrım var mı?

Azra Erhat - Aiol dili katışık, ilginç bir dil; gerçekte İon lehçesine hiç uymuyor; Dor lehçesine daha yakın düşüyor bile diyebilirim. Eski Yunan için bir tek "Yunanca"dan söz edilir ya; oysa "Yunanca" diye bir şey yoktur. İlk çağ metinlerinde, dilinde, çeşitli lehçeler vardır. Önce İon lehçesi, Homeros'la kendini açığa vurmuş ve bugün Batı yazınının en büyük yapıtları sayılan destanları ortaya koymuş. Sonra "Koro" diye bir şey çıkıyor ortaya. Ozan bir şiir yazıyor ve bu "koro"yla uygulanıyor. Bu koro liriği de Anadolu'da, Ege'de doğmuş ama, daha çok Yunanistan'ın Dor lehçesinin egemen olduğu yörelerde tutunuyor. Sürüyor, sürüyor... Şimdi elimizde bir Tyrtaios var, Alkman var vb. Alkman Sardesli, o da bizden, en eskilerden... Fakat o şiir, korolu şiir Dor lehçesiyle büyük bir gelişme yaşayarak, Pindaros adında bir ulu kişiye varıyor.
Gelelim Safo'ya.. Safo'nunki koro liriği değil, monodik denilen, bir tek ozanın lirle söylediği bir şiir. Lirsiz şiir yok o zaman. İşte burada Aiol lehçesi söz konusu. Ancak, Aiol lehçesi, daha önce de söylediğim gibi, Dor öğeleriyle karışık...
Sonra bu lehçeler, birbirlerine bir yerde yakınlaşarak diyelim, Attika'ya varıyorlar, Atina diline varıyorlar. Orada bir benzeşme bir kaynaşma oluyor gerçekten. Örneğin bir Platon'un dilindeki en temiz Attika dilidir, İon öğeleriyle Dor öğeleri kaynaşmıştır. Şiire gelince... İlginçtir, tragedyada iki dil var. Tragedyanın konuşma bölümleri var ya, o bölümler Attika diliyle ve az önce sözünü ettiğim İambos vezniyle yazılmışlardır. (Kısa uzun, kısa uzun, kısa uzun...) Öteki bölümler, koroyla... Her tragedya böyledir biliyorsun, önce bir konuşma bölümü, Yunanca "Prologos" denilen bölüm var; ana konuya girilmeden önce, açıklamaların yapıldığı giriş bölümü... Sonra Yunanca "epeisodion" denilen, bizim

bugün Türkçe okunuşuyla epizod dediğimiz bölüm gelir. Bu da bir konuşmadır... Ardından bir koro gelir; sonra ikinci konuşma, gene koro... İşte bu korolarda dil başkadır. Burada Dor öğesi ağırlığını koyar. Demek ki tragedya yazarı geleneği sürdürüyor; konuşmada, "diyalog" da, kendi dilini kullanıyor; çünkü ne de olsa Attika'dan Atina'dan doğmadır; Koro'da ise Dor lehçesini kullanıyor.
Cengiz Bektaş - Lehçe yönünden de bu ayrımla, dil alışkanlığını korumak isteği mi var? Şiir ülkesinden gelen o alışkanlığı, demek geliyor içimden...
Azra Erhat - Tamam, çok güzel... Senin o "coğrafya" dediğin şey bu...
Evet, öyle bir saygı var ki bu dil ayrımına...
Bu nerede kurulmuş, nerede oluşmuş?
Biliyorsun Sparta ve Atina diye bir ikilik var. Atina'yı daha ileri görüyoruz; demokrasinin ülkesi şu bu diye...
Sparta ise bugünün faşizmine ön örnek olmuş bir ülke diye biliniyor. Ancak, öyle olmakla birlikte, Sparta'daki yaşam, topluca bir yaşam. Kişiler tek tek değil de bir topluluk içinde. Nasıl diyeyim? Nerdeyse bir koro içinde yaşıyorlar ve orada koro liriği daha çok tutunmuş. Koro liriği dile gelip duygular, düşünceler yönünden şiir ne getirirse onu getiriyor, ama bir ağızdan... Herkes buna uyuyor, akıma kaptırıyor kendini...
Koro, çok önemli bir öğe bu yönüyle, Yunan şiirinde. Orada birey bütünle kaynaşıyor. Bunun, çağdaş toplumcu disiplin açısından ya da faşizm açısından değerlendirilmesi ayrı bir tartışma konusu, ama önemi ortada.
Cengiz Bektaş - Az önce, ilk çağ şiirinin aşamaları olarak saydığınız, destan şiir, lirik şiir sıralaması önemli geliyor bana. Destan şiirden lirik şiire geçiş, lirik şiirin bireyciliğinin anlamı, şiir geçmişindeki yeri konularında konuşsak. Belki, seslerin tek tek oluşlarıyla, bir koroda birleşmelerini; bu birleşmenin tepeden inme koşullarla gerçekleşmesiyle; şöyle ya da böyle, bireylerin us-yürek birlikteliğine varmaları, bir amaçta bir araya gelmeyi becerebilmeleri sonucu gerçekleşmesi arasındaki ayrımı da belirleyebiliriz...
Azra Erhat - O zaman, azıcık Safo'nun çağına bir göz atalım derim önce...
Cengiz Bektaş - Bilgimiz, bu konuda oldukça kısıtlı değil mi?
Azra Erhat - Evet, Safo, biliyorsun altıncı yüzyılın başında yaşıyor.
Yıllarını kesin bilmiyoruz ama, Eusebius, ozanın 45. Olimpiyat'ın ikinci yılında (İ.Ö. 600-599) en verimli çağını yaşadığını söylüyor.
Bu dönemde insanlık, yaşam görüşleri yönünden kökten değişiklikler geçiriyor. Bugün bu değişikliklerin amaçları çok aşılmıştır ama, o çağ için bir devrim söz konusudur. Uygarlığın önemli aşamalarından biri oluşmuştur. Birey bilincinin doğması, insanın içinde doğduğu koşulların gerektirdiği yaşayış ve düşünüş çerçevelerinden kurtularak; bilinciyle, istemiyle (irade), kendisine, yeni gereksinimlerine uygun, yeni bir yaşam, yeni bir düşünüş yolu yaratması dönemidir bu.
Cengiz Bektaş - Belki bu nedenle 7. ve 6. yüzyılları, Batı düşüncesinin evriminin kaynağı olarak görüyorlar değil mi?
Azra Erhat - Evet ama, ne yazık ki, bu evrimin çağlarını belgelerle izlemek zordur. Dediğin gibi bilgimiz kısıtlı... Yeterli belge elimizde olmadığı için de, Ege çevresinde beliren bu eğilimleri, tarihsel bir evrimin sonuçları olarak değil de, bir yöreye, bir topluluğa özgü saymak yanlışlığına düşme yolu açık kalmıştır.
Bireycilik, bölünmez bireye dek giden bir bölmenin sonucudur. Birey bilincinin doğması, daha büyük topluluğun dağılmasından ileri gelir. Bu ilkel topluluk, başında bir kral bulunan, bir derebeyi bulunan topluluktur. Mısır'da, İran'da en büyük gelişmesini yaşayan bu tür yönetim, Yunanistan'da o anlamda geçerlilik bulamamış... Yunanistan'ın dar koyaklara ayrılmış dağlık oluşumu, insanları birbirinden ayırmış, tümünün büyük bir

kralın yönetimine girmelerine engel olmuştur. Mykene çağından beri, burada bir koyağa tepeden bakan kalede oturan, çevresindeki köylülere egemen olan, küçük krallıklar görülüyor.
Cengiz Bektaş - Bölgenin coğrafyasına uygun olan bu krallar, Homeros'un destanlarında da bir bir anlatılıyor ya.
Azra Erhat - Daha sonraları, soylular, kralı yönetimden atmışlar; onun tüm dini görevlerini de üstlenerek, oligarşiyi kurmuşlar. Soylular, varlıklarına, geleneklere dayanıyorlar... Köylüyü sömürmek, borçlandırıp borcunu ödemediğinde toprağını elinden almak, kazanç kaynakları bunların. İşte, bireyciliğin etkisinde sınıf çatışmaları başladığında hemen hemen tüm Yunanistan'da durum buymuş. Bir de akınlar var biliyorsun. Yeni akınların baskısıyla, Yunanistan'da oturanlar Ege adalarına, Anadolu kıyılarına göçmek zorunda kalıyorlar. Göçebelik, toprağa, giderek geleneklere bağlılığı ortadan kaldırır. Bu göçme olayı, ilkin çapulculuktan öteye geçmemiş ama, yavaş yavaş koloniler, kentler kurma yoluna dönüşmüş. Yedinci yüzyılda, İonya'daki bu koloniler, bir yandan büyük gelişmelerini yaşarlarken, bir yandan da kendileri yeni koloniler kuruyorlar. Yeni bir ülkeye yerleşenler, yeni yaşam koşullarıyla karşılaşırlar. İşte bu yeni koşullarda, gelenekle bağlarda kopukluklar başlar. ülkenin küçük bölgelerden oluşması da, bu kolonilere dağılma olgusu da bireyciliğe doğru gidişi hızlandırır. Göçenler, uğraşılarını yeni yerleştikleri yerlerin darlığı nedeniyle tarım yerine tecime döndürürler. Anadolu kıyılarından daha içerilere işleyemeyen yeni oturucular da, tecimle, denizcilikle uğraşmaya başlarlar. "Para"nın bulunması da bu çağlardadır. Soyluların karşısında, para kazanmış kent soylular vardır artık. Para kazanmak için tek başına bile denize açılan tecimenler vardır. Yeni yeni ülkelerde, değişik alışkılar (adet), kendisininkinden değişik düşüncelerle karşılaşan kişinin, görüş açısı genişler. Kendisini başkalarıyla karşılaştırırken kendinin ne olduğunu anlar, eleştiriye başlar. Artık o yeni bir sınıfın kişisidir. Tecim de, denizcilik gibi, birey bilincinin gelişmesine elverişlidir. Tecimin, bu yeni uğraşının, geleneği yoktur. Kişisel çıkar duygusunu, en yüksek çizgilere çıkarır.
Homeros'un kişileri, geleneği eleştirmeden, onun saptadığı kurallara parlak örnek olmayı amaçlarlar. İnsan yaşamına, kendi yaşamlarına büyük değer biçmezler. Oysa bireyci dünya görüşü insan yaşamına önem verir. Kişiliğini, benliğini, kitleden ayrı bir bütün olarak görmek, bireyciliğin ilk ve açık eğilimidir. İşte bu bireycilik, kişilik bilinci, Yunan liriğini doğuruyor, geliştiriyor. Başta da söylediğim gibi, bu liriğin doruğunda da Safo vardır.
Safo, kendi benliğinde yaşadığı duyumları dile getirmek gereksinimini duyan, bunu gerçekleştiren, insan duyumlarını özgürce açığa vurmak yoluna adımını ilk atan kişidir. İnsanın duygu evrenini bulmakla, onun gerçeğini dile getirmekle, yöresinin bireycilik dönemine simge oluyor, çağını en yetkin biçimde yansıtıyor kısacası...
Cengiz Bektaş - Koro açısından bakarsak bu bir parçalanma mı?
Azra Erhat - Bence hayır. Ya da şöyle söyleyeyim; senin bana sorduğun sorunun içinde olduğu gibi, tepeden inme koşullarla kurulmuş koronun parçalanarak, bireylerin, kendi kişiliklerinde devrimi yaşamalarıdır bu. Ancak bunun ardından, gene senin dediğin gibi, us-yürek birliğine, bir amaçta birleşme yetkinliğine erişilebilinirdi. İşte o zaman gerçekten, bugün anladığımız anlamda koro kurulabilirdi. Daha sonra tragedyanın gelişmesinde de görülebilir bu durum.
Koro, önceleri, tanrıların arkadaşları Satyrosları temsil ederdi. Oysa Aiskhylos'tan, Sophokles'ten sonra, drama karışan kişilerden oluşmaya başladı.
Cengiz Bektaş - Herbiri kendi çalgısını çok iyi çalan orkestra üyelerinin, çokluğun, oluşturduğu ses birliğine de buradan varılır...

Azra Erhat - Değil mi?
Cengiz Bektaş - Safo'nun kendisini içtenlikle, özgürce ortaya koyabilmesi ve bunu her şeye insanca yaklaşarak yapması, insanlığını sonuna kadar yaşaması ne güzel...
Korkuyorsa korkuyor, seviyorsa seviyor... Ölçümlenilmekten yana hiç çekintisi yok; yetilerini, özelliklerini sergilemekten, bunun nice anlaşılacağından hiç kuşkusu, korkusu yok.
Karacaoğlanımızı da usuma düşürüyor bu tutumu. Onların bu yönlerinden, çağdaş ozanlarımızın örnek alacakları pek çok şey olabilir.
Azra Erhat - Bana da çok yakın görünüyor bizim halk ozanımızla bu ozanlar. Özellikle Karacaoğlan, çok güzel bir örnek oldu. Gerçekten benziyor Safo Karacaoğlan'a biraz... Sevgilerini açık açık koyuyor ortaya..
Yalnız burada, bir yanılgıya düşmemek ve hemen Safo'nun kişiliğine değinmek gerekiyor. Hani, Safo, Lesbos, sevicilik sözleri, söylentileri falan var ya... Bunların ne değeri var, ya da yok?.. Bunun üzerinde belki ileride daha da konuşacağız, ama şimdiden söyleyeyim ki: Bence hiçbir değerleri yok. Çünkü bu kişiyi ozan olarak ele alıyoruz. Ve onun ozan olarak davranışında tam bir açıklık var. Ne olursa olsun, yaşantısı neyse, onu söylüyor.
Cengiz Bektaş - Yalnızca ozan yönüyle ele alalım, derken bile, başka türlü ele alırsak iş değişecekmiş gibi bir kuşkumuzun olmadığının altını çizmek gerekiyor. Başka türlü olursa, başka açıdan bakılırsa değerinden bir şeyler yitirir gibi bir kuşkumuz yok.
Azra Erhat - Elbette yok. Şu bakımdan da olmaması gerekir ki, Safo'nun ozan olarak niteliğine gölge düşürmek isteyen çağlar, sonraki çağlar.
Az önce buna varmak istiyordum. Tüm ilk çağda, Yunan'da bu yok. Yunan ilk çağı, ne duyuyorsa onu söylüyor. Ve bu yalnız da Safo'da böyle değil; Homeros'un davranışı bile bu... Ondan sonra, Hesiodos adında öğretici bir ozan var, o da öyle.
Kimse yaşamını, ama her türlü yaşamını; duygusal yaşamını, cinsel, siyasal yaşamını olduğu gibi ortaya sermekten çekinmiyor.
Cengiz Bektaş - Burada, önemli bir durum var; bugün ozanların gerek siyasal, gerek cinsel, gerek duygusal her türlü yaşamlarını ortaya sermeleri derken unutulmaması gereken yön, kendilerini toplumdan soyutlamaya varanların temel yanılgıları...
Çağımızda, kimi örneklerde adı ozana çıkmış kişi, toplumun geçirdiği olayların içinde olmuyor; yüzeysel, kulaktan dolma (o da raslantıyla doğru dürüst birkaç kişinin çevresindeyse) bilgiler içinde kalıyor. Bilimsel açıdan da, gerçek yaşamı açısından da, dışında pek çok şeyin... Özü yitiriyor; toplumundan, çevresinde olanlardan çok gerilerde kalıyor. Doğru dürüst, gerçekten kaynaklanan sözü yok kısacası...
O zaman biçim oyunlarına kaçıyor, anlamı sislendirerek, kendi durumunu yutturmaya kalkışıyor.
Bu durumlarına bakmadan, gene de topluma bilgi veriyormuş gibi görünmek isteyenler oluyor aralarında...
Bugün, gerek ekonomik, gerek politik alanda, toplum yaşamında, yeterli bilgilere, bilince ulaşmamış kişinin, adı ozana, yazara çıkmış olsa da, bu çevrenin insanının duygularını yansıtabilmesi söz konusu değil bence. Çevresinde olup bitenlerden bilgisiz, yaşayabilme kavgasının dışındaki kişi, günün yirmi dört saati şiir yazsa ne olur ki?
Bir süre önce, Yugoslavyalı ünlü ozan Vasko Popa gelmişti İstanbul'a... Bu konuyu tartışmıştık onunla... Belgrad'da büyük bir yayınevini yönetiyor Vasko Popa... Bir işi olmayan, toplumun bir sorununda etken olmayan, böylece koronun bir yönünden yaşama, giderek, günlük yaşama girmeyen kişinin ozanlığını anlamıyordu o da...
Burada, belki bir başka tartışmaya da dokunulabilir. Geçenlerde, Ankara'da çalışırken demiştiniz ki bana: "Ben, bizler, bir süre uzak kaldık şiire..."

Şiirden, bir dönem, uzak kalış gerçektir Türkiyemizde. Bunun nedenleri de az önce söylediklerimde sanıyorum.
Azra Erhat - Toplumunu sonuna dek, tam yaşamak gerek diyorsun.
Cengiz Bektaş - Toplumun sorunlarını, acılarını, sevinçlerini birlikte ve uç noktalarda yaşamak, diyorum.
Toplumun bir parçası olarak, onun içinde, giderek az önce de belirttiğim gibi uç noktalarında, yerini alarak, payını alarak, bunları özümleyerek yaşamını dile getirmek diyorum. İsterse o zaman, çiçekleri, ormanları, dağları, yeşili, maviyi de yazsın; kendine, insanlığına koşut olsun da...
Azra Erhat - "İnsanlığına" derken bunun içine her şey giriyor değil mi?
Cengiz Bektaş - Elbette... Yüreği toplumuyla, çevresiyle birlikte atan kişi, neden çiçekten, güneşin doğuşundan, sevgisinden de etkilenmesin, onları da dile getirmesin? Yok mu bunlar toplumunda?..
Azra Erhat - Şimdi bak, burada bir nokta üzerinde durmak istiyorum. Bu Yunan'dan bize çok az şey kalmış. Safo'dan da ne denli az şey kaldığını gördük. Bir de Yunan'da müthiş bir eleme olmuş. Nasıl olmuş, bilmiyoruz. Binlerce tragedya yazılmış, binlerce oyun yazılmış; bizdeki tiyatroların çokluğundan bile belli; ama elimize çok az şey geçmiş. Sanırım yüzlerce ozanın, yazarın, tarihçinin adları bilinmiyor. Şöyle ya da böyle ama bunlar bir elemeye uğramış. ancak kalabilecek olan kalmış. Bu idealist bir görüş müdür? Bilmem... Orasını şimdi düşünmeliyim... Toplum kendisi elemiş... Toplum, tarih, birbirine karışık o iki kavram elemiş kuşkusuz. Bu, bugün için de geçerlidir. Bugün de tam gerçeği, tam toplumunu söylemeyen kişi kalmayacaktır; ancak toplumunu tam gerçeğiyle söyleyen kişi kalacak. Ben buna inanıyorum. Bu düşünceye öylesine alıştırıldım ki, Yunan'la alışverişimde...
Şimdi, bu Safo da, hiç kuşkusuz, çağının en büyük ozanlarından... Diyebilirim ki en büyüğü...
Bu büyük olma ne demektir? Toplumsal gerçeğini dile getirebilme demektir. Bu büyük ozanın (elbetteki büyük, herkesi, ta günümüze dek herkesleri geçip gelmiş. Öykünülmüş... Yunan'da öykünülmüş, Hellenistik denilen çağda, sonra el yazmalarının bir süre yeraltı yaşamının olduğu çağda, Rönesans'ta, bugüne dek...) gerçeğini tam dile getirebilmiş bu büyük dil ustasının yaşamı neydi? Nasıl bir yaşam sürmüştü bu kadın, hangi toplumu dile getirebilmişti. Burada Safo'nun kişiliği üzerinde de tartışma olabilir. İstersen bunu benim düşüncem ve duyguma göre bir dile getireyim.
Cengiz Bektaş - Önce yaşadığı yeri, coğrafyayı belirlesek. Yeni döndük oralardan; hani bu konuşmayı yapmadan önce dolaştık oraları.
Midilli'ye gidemedik, ama onun tam karşısındaki, iklim yönünden, coğrafya yönünden hiçbir ayrımı olmayan kıyılarımızı dolandık geldik. Bir sürü ırmak, yanımızda menderesler çizdi. Yeşille mavi iç içe oya gibiydi. Şakır şakır bir yağmurun ardından güneş; kişileri koyuluklardan çekip çıkaran, yeniden umutlandıran... Her zaman iyiyi kötüyü, güzeli çirkini, yaşamın her türlü yönünü, ama bana göre iyimser bir açıdan, hep umut kapısını açık bırakaraktan yansıtan coğrafya... Ve onun içinde binlerce yıldır yaşamlarını sürdüren insanlar...
Eş coğrafyada yaşamlarını sürdürmüş olan insanlar, günün birinde bir başka ülkede karşılaştıklarında, birbirlerine yakınlıklarını hemen anlayıveriyorlar. Almanya'daki işçileri anımsıyorum şimdi... Eş yörenin, bir sınıfın insanlarının, birbirlerini, bir küçücük aş evinde, nice yakın buluverdiklerini... Kendim de yaşadım bunu öğrencilik yıllarımda. Belki de bu yüzden, coğrafya yüzünden, o çağların kişilerini, benzerlerini, bugünkü yaşam içinde de bulur gibi oluyorum. Örneğin siz Safo derken, ben Denizli'den Cemile Hanım'ı

da düşünüyorum. onsuz düğün olmayan, yakı yakan, düğün sofralarının düzenini kuran Cemile Hanım'ı...
Azra Erhat - Cemile Hanım'ı anlatmalısın bana yeri gelince; şimdi önce ben Safo'yu anlatayım...
Şimdi... Dedik ki, toplumsal gerçeğini veriyor.
Neydi bu toplum?
Safo toplumunun dışında bir kişi değil. Safo, bir dinin, bir tapımın bir parçası...
Afrodit kültüyle, tapımıyla ilgili bir kişi olduğundan kuşkumuz yok. Bu tapım ona, tam bir özgürlük veriyor.
Cengiz Bektaş - Nasıl?
Azra Erhat - Sevgi tanrıçasının hizmetinde ya, onu söylüyor kendisi de. Bu şiir o çevre içinde doğmuştur. Ve bireye, özgürlüğü, kendini söyleme özgürlüğünü veriyor. Bu özgürlükten yararlanıyor, onu dile getiriyor Safo. Duygularını - kızlara, kadınlara doğaya vb. - dile getiriyor, çoğu kimseyi şaşırtan... Beni şaşırtmıyor, neden şaşırtsın?
Bunları, Safo, bireyin tam duyarlığıyla ve durmadan yinelediğim gibi tam dile getirme özgürlüğüyle söylüyor. Biz bunu zor anlıyoruz, çünkü Afrodit tapımının ne olduğunu unutmuşuz.
Safo'ya bu anlayış içinde bakmak gerekir.
Safo'nun bir şiir okulu var. Anlıyoruz bunu... Ancak, doğrudan Afrodit tapınağına bağlı mı, değil mi, bilmiyoruz.
Cengiz Bektaş - Okulun varlığının kanıtları neler?
Azra Erhat - Kızlar... Kızlar gelmiş...Anaktoria var, Gyrinna var, Attis var...
Cengiz Bektaş - Bunu Safo'nun şiirlerinde okuyoruz. Ama bu, üç, beş, on kız diyelim, neden hemen bir okulun varlığına kanıt olsunlar?
Bir okul olmayabilir.
Azra Erhat - Var; bir birliktelik var; bir birlikte yaşama var.
Cengiz Bektaş - Onu Bergama'dan ötürü de düşünüyorum. Bergama'da da varmış ya bir okul. Bergama'yı gezerken konuşmuştuk; tam da Midilli'nin karşısında... Orada, biliyoruz, bir yazın okulu varmış. Belki bir örneksemeyle Safo'ya da böyle bir okul yakıştırılabilir. Yoksa ben gene de sağlam bir kanıt göremiyorum; ya da bilgim yetersiz, bir okulun varlığını düşünmek için... Belki de, kendisine saygı duyulan, sevilen bir kişinin çevresinde, hani bir çiçeğin çevresindeki bal arıları gibi, toplanmış kızlar...
Azra Erhat - Sanmıyorum... "Okul" sözcüğü tatsız doğal olarak. Ben de sevmiyorum... Zaten onlar okul demiyorlar ki... Thiasos diyorlar, taç, çelenk anlamına.
Cengiz Bektaş - Bir çevre belki.
Azra Erhat - Bir çevre, ama özellikle bir ozan çevresi. Nasıl ki "Homeros Oğulları" diye bir gelenek var; burada da bir ozan çevresi var. o da bize çok uygun bir bakıma, değil mi?
Cengiz Bektaş - Evet... Bize "okul" sözcüğüyle gelişi belki Batı dilleri yüzünden; başka türlü karşılayamadılar belki bu sözcüğü...
Biz de oradan çevirince...
Azra Erhat - Sonra, bir ara, bu "okul" sözcüğünün ne gibi yanlış anlamalara yol açtığına da değinmek isterim.
Cengiz Bektaş - Şimdi değinin bence.
Azra Erhat -Söyleyeyim... Biliyorsun bu klasik filoloji denilen bilim kolu çok eski değildir. 19. yüzyılın başlarında ilk çağdan kalma bu eski metinleri, yeniden ele alıp yayımlamak, eleştiriyle yayımlamak yoluna gidilmiş. Burada Safo ortaya çıkmış. Büyük bilim adamları, bu büyük ozanı incelemeye başlamışlar. Bunlardan biri de U. von Wilamowitz-Moellendorff, bir Alman soylusu. Bu kişi, vezin, dil tartışmalarıyla birlikte yayımlıyor

Safo'yu... Wilamowitz, Safo'nun kötü bilinen ününü de tartışarak şu sonuca varıyor: Safo bir okul müdiresi gibi bir şeydi ve o kızlarla ilişkilerinde ayıplanacak, kötülenecek, kınanacak hiçbir yön yoktu; o, onlara şiir öğretiyordu.
İşte böyle, bu okul sözcüğü, 19. yüzyıl sonunda bir bilim adamının anlayışsızlığından geliyor. Safo'yu temize çıkarayım derken, onu hiç olmadığı bir kişi, bir okul müdiresi olarak ortaya koyuyor.
Bu bakımdan çok haklısın, kesinlikle okul sözcüğünü kullanmamak gerek. Çevre demek daha doğru. Bu "thiasos" sözcüğünün anlattığı elbetteki bir çevre, ama doğrudan tapımla ilişkili bir çevre...
Şimdi sen şu Cemile Hanım'ı anlat bakalım bana.
Cengiz Bektaş - Diyelim ki filan kentin falan mahallesinde bir Cemile Hanım var. Cemile Hanım, ötekilerden daha yetenekli, yaşamayı daha çok seven, duygularını dile getirmesini bilen, neşeli de bir kişi...
Aranan, onsuz edilemeyen bir insan olduğundan, pek çok çevreye, olayların içine giriyor; o yüzden de durmadan bilgisi, deneyi artıyor.
Hiçbir düğünde eksik değil. Bir yerden kız mı istenecek, ona gidilip danışılıyor. Nasıl yapılıp edileceği ona soruluyor. Genç kızlar onun evinde toplanıyorlar. Mahallenin genç kızları, analarına soramadıklarını ona soruyorlar, ondan öğreniyorlar. Giderek birçok konuda onunla daha yüz göz oluyorlar. Bu yüzden Cemile Hanım, bir yerde, genç kızlara yetişme bilgileri veren bir kişi olarak da çıkıyor ortaya. Düğün düzeni ondan soruluyor. Giderek gerdek odasının kapısında o bekliyor. Hani Safo'nun bir şiirinde var ya; gerdek odasının kapısında bekleyen koca ayaklı bekçiler, bir şiirde... Orada anlatılanlar erkek üstelik... Cemile Hanım yakı yakar, yakıştırır, eski ezgilere yeni sözler uydurur... Şu olur, bu olur, pek çok şey onun üzerinden dile gelir. Giderek kuşaktan kuşağa bilgi aktarımında bile yararlı olur... Ben tanıyorum böyle bir Cemile Hanım... Siz Safo'nun şiirlerini bana anlatırken, açıklarken ben hep bu Cemile hanımları düşündüm.
Azra Erhat - Bana öyle geliyor ki, bu gelenek bizde sürüyor.
Cengiz Bektaş - Demin "siz şiirleri bana anlatırken" dedim de daha önce unuttuğum bir yönü anımsadım; oradan oraya atlar gibi oluyoruz, ama bu arada söylemem yararlı olabilir.
Çeviri yaparken bir yöntem uyguladık. Biliyorsunuz, ben şiirleri, Almanca çevirilerden okuyordum önce. Sonra gördüm ki yetmiyor Almancalarını okumak. Çünkü, bu yoldan, şiriin gerçek söylemek istediğini anlamıyordum da başka bir şey anlıyordum; Almancanın bana söylediğini anlıyordum. Öyle sanıyorum ki daha önce Türkçe'ye yapılan çevirilerde de, çevirinin yapıldığı Batı dilinin anlatabildikleri var. Sonra siz, her Yunanca sözcüğün altına Türkçesini yazıyordunuz. Okuyordum, gene pek çok şey anlaşılmıyordu. Ama siz o sözcükleri kullanarak olayı, Safo'nun, Yunanca'nın, söylemek istediğini anlattığınızda; asıl yaşam, duygu, dile getirilmek istenen şey ortaya çıkıyordu.
Ve bu havaya ben kendimi hiç de yabancı bulmuyordum. Belki bu, daha önce söylediğim gibi coğrafyadan ya da Cemile Hanım kavramından geliyordu.
Azra Erhat - Evet, doğal... Bu Cemile Hanım evli-barklı biri, değil mi?
Cengiz Bektaş - Evlenmiş, ölmüş kocası... Bir daha evlenmiş. Bu ikincisi, onun gibi neşeli, yaşamayı seven oldukça yaşlı biriydi. Benim bildiğim, çok mutlu etti onu.
Azra Erhat - Cemile Hanım gibi bir başka kişiyi de Gökova'da tanıdım ben. O da Çakır Ayşe... Çakır Ayşe'yi bilirsin değil mi? Belki de Cemile Hanım gibi birisiydi. Çakır Ayşe'nin ne olduğu biliniyor. Ama Çakır Ayşe'nin o çevrede gördüğü saygı, saygıdan öte bir şey... Safo da müthiş saygın bir kişi. Safo da evlenmiş, bir de kızı var. 19. yüzyıl bilginleri buna da şaşıyorlar bir yerde... Hellenistik çağda, Safo'nun tam anlaşılmadığı

çağlarda, bir masal da uydurmuşlar. Güya Safo, son çağlarında, kendinden çok genç bir erkeğe gönül vermiş; Phaon adında bir adama...
Ondan ilgi görmediği için kendini bir kayanın üstünden atmış. Bu, baştan aşağı uydurma... Böyle bir konu yok... Ama Hellenistik yazın bunu böyle alıyor, oradan da Roma yazınına geçiyor. Ovidius "aşk şiiri" üzerinde çok durmuştur. Çeşitli yapıtları arasında, bir de, âşık kadınların yazdıkları mektuplar var; düzmece mektuplar. Bunların içinden bir tanesi de, güya, Safo'nun sevdiği erkeğe, Phaon'a yazdığıdır. "Sen beni sevmiyorsun, ben yanıyorum, kendimi öldüreceğim... vb." gibi gayet çirkin ve Safo'yla, Safo'nun şiiriyle ilgisi olmayan, onun söylencesi üzerine düzülmüş şeylerdir.
Safo'yu anlamak için, erken Yunan'ın toplumsal bir özelliğini gözden kaçırmamak gerekir. Bu toplumsal gerçek, özellikle bizim gerçeğimize benziyor: Kadın çevresi başka, erkek çevresi başka, bu ilk çağda, Yunanda... Evlenmeler, çocuk yapmalar doğal ama, kadınla erkek arasında düşünce bağı, tinsel bir alışveriş yok daha o zamanlar. Beşinci yüzyılda da yok, dördüncü yüzyılda da yok. Bir Sokrates'in, bir Platon'un çevresinde bir kadın düşünülemez. Gerçi kadınlar özgür ama; yaşamları, düşünce alışverişleri çağdaş anlamda değil.
Cengiz Bektaş - İslam kültürü çağımızda da bu böyle. Demek ki sonradan değişmemiş, kadın-erkek ilişkileri öteden beri çağdaş anlamda olmamış.
Azra Erhat - Yok... O zaman olmamış daha öyle bir şey...
Cengiz Bektaş - Sonradan olmuş mu?
Azra Erhat - Sonradan, Avrupa'da, ancak orta çağdan sonra oluyor.
Cengiz Bektaş - Bu yörede?
Azra Erhat - Bu yöre içinde, Yunan'da, Atina'da gene yok.
Cengiz Bektaş - Burada önemli bir yön var. Kadın, erkek çevrelerinin birbiri karşısındaki durumları önemli. Belki birbirlerinden ayrılar, ama birbirlerine saygılarını korumuyorlar mı?
Azra Erhat - Elbette, çoğu tanrılar da kadın. Ama Sokrates'in, Platon'un çevresinde kadın yok. Symposion'da, Şölen'de bir kadın söz konusu, ama o bir bilge kişi. Onun dışında, şölenlerde falan kadınlar oturup konuşmuyorlar erkeklerle. oysa bizim Anadolu'da, İonya'da böyle bir şey var. Herodot söz ediyor bundan. Karya kadınları... Yunanlılar gelip ülkelerini alıp yerleşmişler biliyorsun. Sonra da Karyalı kadınlarla evlenmişler. Fakat Karyalı kadınlar, bir tepki olarak, erkeklerle bir sofraya uzun süre oturmamışlar. Bu ne demek? Demek ki Yunanlıların gelmesinden önce İonya'da ve Karya'da, Ege kıyılarında, kadın erkek ayrımı yoktu, bir sofraya oturuyorlardı ki, sonradan tepki olarak oturmuyorlar.
Oysa Yunanistan'da var bu ayrım.
Dediğim gibi, Platon Atinasında kadınlar erkeklerinin şöleninde onlarla birlikte bulunmuyorlar. Ayrı bir erkek çevresi var. O çevreye fülütçü kız geliyor. Büsbütün kadın yok değil, ama ayrı duruyor, müzik yapıyor. Safo'nun kızlarla olan ilişkilerinin derinliğini, ne bileyim, niteliğini anlamak için, sanırım bu toplumsal gerçeği göz önünde tutmak gerek.
Tam bir alışveriş, tam insanca bir alışveriş kurulmuş, Safo ile o çevresindeki kızlar arasında. Ama bunun bir cinsel yönü var mı yok mu, beni ilgilendirmiyor.
Cengiz Bektaş - Ben çeviri çalışmalarımız süresince şiirlere o gözle baktığımda, bir Batılı bunların nerelerinden böyle bir anlam çıkarmış anlayamadım.
Azra Erhat - Bir şey bulamadın değil mi? Ben de bulamıyorum. Sonra daha başka bir yön de var. Safo, çevresindeki bu kızların düğününe türkü söylüyor. Bu düğün türküleri ne? Eğer Ovidius'un anlattığı, ya da Safo'dan sonra Hellenistik yazının, ardından Roma

yazınının anladığı anlamda bir cinsel ilişki olsaydı; o zaman Safo'nun bu türküleri de olmazdı gibime geliyor; değil mi? Bu temizlik, bu arınmışlık, bu sevinçle olamazdı...
Cengiz Bektaş - Bir kez şu ortaya çıkıyor ki, kesin bir şey söylemek olanaksız. Ayrıca baştan beri söylediğimiz gibi ozan, yapıtlarıyla ortada... Bu yanlış anlamaya kesin kanıt olabilecek bir şey yok onlarda. Safo'nun anlattığı bir yaşam var. Bu yaşamda, ben kendi adıma, Yunan metinlerinin aslına bakaraktan, bir çirkinliği değil, insan sevgisini, ilişkisini buluyorum.
Azra Erhat - Evet çok güzel bir ilişki var. Hep birlikte özgürce yaşıyorlar; çiçeklerin, şiirin arasında.
Cengiz Bektaş - O çağda bir başka ozandan da söz etmiştiniz, ünü bize dek ulaşmış.
Azra Erhat - Evet, Alkaios.
Cengiz Bektaş - Sizin doçentlik tezinizde okumuştum; Safo için, "Menekşe saçlı, tatlı gülüşlü, temiz Safo" diyor.
Azra Erhat - O da Midilli'de yaşıyor. Belki birgün onun şiirlerini de çevririz; ya da hiç olmazsa okur, anlamaya çalışırız. O da, Safo'nun vezinlerine yakın vezinler kullanıyor. ondan da çok az şey kalmış, parçalar kalmış.

Cengiz Bektaş - Bu kalış yolu hep usumu kurcalar benim. Nasıl yazılmışlar, nerelere yazılmışlar? Sonra ne olmuş bunlara? Parçalar (fragmentler) diyoruz, nasıl bulunmuş bunlar?
Azra Erhat - Yunan lirik şiirinden ele geçmiş doğrudan bir el yazması yok. Oysa Homeros destanlarının el yazmaları var; tümüyle elimize geçmişler.
Özellikle Safo için bir yazma söz konusu değil. Bu yüzden kaynağımız tek değil. Bu çok büyük bir güçlük. Elimizde olanlar parça parça... Çevirirken gördük. Elimize tam geçmiş bir tek şiir var; o da "Afrodite yakarış" adı verilen şiir. Onu da, gene yurttaşımız olan bir bilgine borçluyuz, Halikarnaslı Dionysios'a...- O bu şiiri tüm olarak veriyor.
Cengiz Bektaş - Peki onu nerede buluyoruz?
Azra Erhat - Dionysios'un gene parça halinde kalmış yapıtında... Bir dilbilgisi yapıtı bu... Dilden, dilbilgisinden. Aiol lehçesinden söz ederken, örnek olarak veriyor bu şiiri. Tüm olarak ele geçmiş bir bu şiir var; bir de bizim ikinci olarak aldığımız şiir. O da, adı bilinmeyen bir ozanın, bir bilginin Peri Hypsus (Yazının Dorukları) adlı bir yapıtında; yazında bazı konular nasıl anlatılmış, nasıl tam bir yetkinlikle anlatılmış derken örnek olarak verdiği şiir. Ama tüm olarak vermemiş; bu da şuradan belli ki, bir dörtlük yarıda kalmış. Fakat, bu ikinci şiir çok işlenmiştir. Sonradan, Latin ozanı Catullus, bunu olduğu gibi çevirmiştir Latince'ye. Daha sonraları Boileau da Fransızca'ya çevirmiş. Batı yazınında aşkın tanımının ilk kez yapıldığı şiir bu...
Ötekilerin elimize geçmesinde iki türlü kaynak var. Biri, demin de söylediğim gibi, dilbilimciler ya da tarihçiler... Bunlar Hellenistik çağdan sonra kitaplıklarda çalışan kişiler. Bergama'da olsun, İskenderiye'de olsun, kitaplıklarda bilim çevreleri oluşmuş. Bu kişiler pek çok şey yazmışlar. Dil üzerine yazmışlar, dilbilgisi üzerine yazmışlar, tarih üzerine yazmışlar.
Örneğin benim şimdi çevirisine çalıştığım, Salihlili Pausanias bunlardan biri. Safo'nun bir çok parçası, bunlarca örnek olarak verilmiş.
İkinci kaynak olarak da papirüsler var. Kazılardan çıkıyor bunlar. Rulo biçiminde... Yangında yanmışlar iki yanlarından örneğin. Dizelerin iki yanları yok, ortada bir kaç sözcük ya da bir harf kalabilmiş.
İşte bilginler bu iki kaynaktan edinebildikleri bilgileri yan yana getirerek tümlemeye çalışıyorlar.

Cengiz Bektaş - Biliyoruz ki pek çok şey halkın çoğaltması, katkılarıyla varsıllaşır. Örneğin Nasrettin Hoca güldüşünleri tüm halkın katkılarıyla bugünkü varsıllığa ulaşmışlardır. Safo'nun şiirleri için böyle bir şey söz konusu olabilir mi? Yunus'un denilen pek çok şiirden de kuşkumuz olması gibi. Ama gene de çok değerlidir bunlar. Halkın gücünü, yeteneğini, özelliklerini ortaya koyarlar. Yok mu Safo konusunda böyle bir durum? Bir Safo geleneğinden söz edilebilir mi?
Azra Erhat - Hayır... Safo, şiirini, çalgı eşliğinde, müzikle okuduğunda; herhalde geniş bir halk kitlesine, seyirci kitlesine yayılıyordu. Ama sonradan bir yankı görünmüyor. Yankıyı gene bilginler sürdürüyorlar. Gene de kesin bilmiyorum; ancak elimize geçen bir belge yok bu konuda. Safo'yu Hellenistik çağdan sonraki bilginlere borçluyuz. Papirüsler bize hiç bir şeyi tam veremiyor; onları tümleyebilmek için birinci söylediğim kaynaklara baş vuruluyor.
Şimdi... Bu sözünü ettiğim parçalar (fragmentler) ister kitaplıklarda çalışan yazıcılar kaynağından, ister papirüslerden olsunlar, çağımızın bilginlerince incelenmişler. Daha ileri giderek, bu kişiler, bu parçalarla, bilinen vezinlere ve Safo biçemine uygun olmaya çalışarak, kurgular (montaj) yapmışlar. İşte bu yüzden de değişik metinler çıkmış ortaya... Biz, belli bir metni seçmek zorunda kaldık. Bu konuşmamızın başında da hangi metni, ya da metinleri temel aldığımızı bildirdik, değil mi? Neden o metni seçtik de, bu metni seçmedik? Şimdi bunun üzerinde durmayacağım ama, şu yönü belirtmek yerinde olur: Bölük pörçük bize gelebilmiş şiiri yeniden kurabilmek için çabalar var. Örneğin biz uzun bir şiirle karşılaştık, Cevat Çapan'ın daha önce yaptığı çeviriler içinde. Oysa bizim elimizdeki metinde yoktu bu. Baktık, bakındık, gördük ki; bir İngiliz, Edmonds adlı bir kişi kurmuş bu şiiri. Sonra, o Yunanca kurgu üzerinden, İngilizceye çeviri yapılmış. İngilizceden de Türkçe'ye... Güzel görünebilen bir şiir. Ama, işte ben bunun sakıncasına parmak basmak istiyorum. Safo'nun dilini ne denli iyi bilirsek bilelim, tümüyle bir şiiri, onun adına yaratmaya çalışmak yersiz, yanlış bir şeydir.
Cengiz Bektaş - Biraz da aşırı bir kendine güvenme, değil mi?
Azra Erhat - Hem de nasıl! Ben hep şunu anımsıyorum; sen de bilirsin bunu, örneğin Afrodisias'da parça parça taşlar var; kırılmış sütunlar var; sütun başlıklarının ya da bir yontunun parçaları var... Onları bile yeniden kurmaya çalışmak, sakıncalı ve çoğu kez başarısız.
Cengiz Bektaş - Çok önemli bir konuya değindiniz bu örnekle...
Diyelim ki bir vazonun kırıkları var elimizde.
Vazoyu yeniden kurduğumuzda, parçaların ek yerlerini görebiliyoruz. Ya da, ancak kırık yerleri uyuştuklarında bir araya getiriyoruz onları. Yarısı düşmüş, yanmış, yok olmuş bir sözcüğün, bu düşen parçası yok ki elimizde. Burada iş, elimizdeki iki parçayı bir araya getirmek olmuyor ki. Çağımızda, arkeolojide bile, neyi bizim eklediğimizi, onarmaya kalkıştığımızı belirtmeyi, göstermeyi doğru buluyoruz. Onarımı belirtisiz yapmaya kalkıştığımızda, yanıltıyoruz çağımızın insanlarını, kendi yorumumuzla. Neyin onarım olduğunu, neyin olmadığını görmek istiyoruz bugün... Efes'te, tiyatroda, bizi nice tedirgin etti anımsıyor musunuz, onarımı seçememek belirli yerlerde?
Sözcüklerde böylesi bir onarım, büsbütün yanlış bence. Ayrıca, burada yapılana, yeniden kurma değil, bir ekleme denebilir ancak. Gene bence, en azından bir saygısızlıktır bu davranış.
Azra Erhat - Çok doğru söyledin, parçası yok ki sözcüklerin. Ötekinin parçası var ekleme yapabilirsin. Ama burada neyi neye ekleyeceksin? Gerçekten saygısızlık bu davranış. Yoruma da gitmek anlamsız.
Cengiz Bektaş - Bu konuda bir yön daha var; yeri gelmişken değinmek istediğim. Ben, 19.

yüzyıl Avrupası'nın Yunan'ı anlamış olduğundan oldum olası kuşku duydum.
Azra Erhat - Çok doğrusun bu kuşkunda.
Cengiz Bektaş - En azından, Yunan'ın yapılarını anlamadıklarını biliyorum. Bir şeyi anlamak demek, onu tıpkı tıpkısına "kopya" etmek demek değildir. Ya da şöyle söyleyeyim; tıpkı tıpkısına "kopya" etmek, bir şeyi anlamadığını, elinde olmadan sergilemek demektir. Yunan yapılarının dış görünüşleri içine bir kilise, bir müze, bir parlamento gibi, birbirinden çok değişik işlevleri yerleştirmişler, biliyorsunuz, 19. yüzyılda Avrupalılar. Bütün büyük kentleri bu türlü yapılarla dolu. Bugün biz, bir Osmanlı camisini tıpkısı tıpkısına yeniden yaptığımızda, anlamış mı oluyoruz onu? Mimarlık konusunda, Avrupa'nın 19. yüzyıldaki tutumu böylesine eklemeci, böylesine biçimci. Mimarlık dalındaki oluşum sürecini tersine çeviren, işe sosyo-ekonomik koşullardan, yapım yöntemi ve olanaklarından değil de, biçimden, üstelik başka bir ülkenin, başka bir iklimin oluşturduğu biçimlerden başlayan bu tutum, yazındaki durumu da kuşkuyla karşılamamız için yeterli nedendir. Özellikle, bu yörenin insanlarıyla ilgili; Safo'nun yaşamış olduğu coğrafyayla, kullandığı dille, yaşam görüşleriyle ilgili söyledikleri karşısında, daha baştan, kuşkuluyum ben.
Azra Erhat - Daha da geriye gidebiliriz, Rönesans'ı alalım ele. Rönesans ne yapıyor? Rönesans'ın, Yunan sanatını yeniden canlandırmaya çalışması, belki de övünülecek bir şeydir. Ama...
Cengiz Bektaş - Şöyle söyleyelim ya da; kendisine, övünülecek bir ata, taşıma suyla bir kültür bulmaya çalışırken yaptığı...
Azra Erhat - Evet... Ama, bu yeniden kurmanın Yunan'a büyük bir zararı dokunmuştur. Rönesans, çağının insanının aydınlanmasına yardım etmiştir elbette. Elbette sevinilecek, büyük bir olaydır bu. Yeniden uyanış, Yunan'a başvurma, Yunan'ın özgürlüğünü benimsemek, yeniden canlandırmak güzel bir şey... İnsanlığın ilerlemesine yol açmış... Ama, bugün Yunan'a karşı duyulan, Yunan sanatına karşı duyulan "antipati" de buradan gelmektedir. Çağdaş sanat, karşı koyuyor Yunan'a... Neden? Çünkü o kalıplar alınmış, bir daha alınmış, yinelenmiş, yinelenmiş, neredeyse öz bırakılmamış...
Cengiz Bektaş - Biçimsel yönden almışlar hep. Biçim eskiyip gidiyor doğal olarak; hele o topraklardan, doğal olarak var olmamışsa...
Azra Erhat - Evet, eskiyip gitmiştir. Bugün, ne bileyim, örneğin, işte o Beyaz Saray o Yunan kolonatları... Dediğin gibi bütün başkentleri rezil etmişler... Yunan sanatının canlılığını bırakmamışlar. Oysa bizim için, bu yörenin kişileri için, bu eskimişlik yok. Eski çağın gerçeğiyle doğrudan karşı karşıyayız.
Cengiz Bektaş - Bu nedenle de, o çağın gerçeklerini saptamak için, yolumuzu Batı'nın üzerinden geçirmenin yanlışlığı apaçık ortada.
Azra Erhat - Şimdi düşünüyorum da, yolu sen açtın, bugün bizim bu yönden, böyle bir evre yaşamamış olmamız bir şans. Yirminci yüzyılda kopyacılığa gidiliyor artık. Safo'nun şiirini de bu açıdan ele alırsak, bugün ondan alacağımızı doğrudan alabiliriz. Örneğin ikinci şiiri konuştuk ya... Latinceye çevirisini Catullus yapmış... Catullus'un şiirini bir oku, göreceksin ki, Safo'nun şiiriyle oranlanınca, ne denli cılız ve biçimsel kalıyor. Ondan sonra Boileau Fransızcaya çevirmiş. Gülünç değil mi? Safo'nun karşısında Boileau ne denli biçimsel ve kuramsal bir ozan... Kısacası, biz bugün Safo'yu ele aldığımızda, tutumumuz biçimsel olmuyor, içerikle yakınlaşabiliyoruz, doğrudan varabiliyoruz ona... Bu yönden çok daha iyi konumdayız Batı'dan...
Cengiz Bektaş - Belki o "biçimsel" sözünüzü açmak gerekir azıcık. Şu söylenebilir çünkü: "Hem biçimsel değil tutumumuz diyorsunuz, hem de, hece sayısına dek, tıpkı çevirmeye çalışıyorsunuz." Yaptığımız, yapmak istediğimiz; bir kez, gerçeği olduğu gibi, doğrudan

dilimize aktarabilmek; ama işi özünden kavramaya çalışmak değil mi?
Azra Erhat - Evet; onu demek istiyorum ben de.
Bu, başkalarının yaptığı gibi bir şey değil; onlar çevirmiyorlar, bir çeşit uyarlama yapıyorlar. Suyunun suyu oluyor.
Cengiz Bektaş - Şimdi Safo'nun yurdu üzerinde -hepimizin yurdu demek bu- dursak biraz da.
Azra Erhat - Şu Midilli adasına gidemedik ki... Burnumuzun dibinde oysa... Geçen gün ışıklarını gördük. Safo çağında iki-üç büyük kent vardı orada. Biri de, bugün bütün adaya adını veren Mittilene. Sonra bu ad değişerek, bizde Midilli oluyor. Biz gidemedik ama, Ege'nin bir parçası işte; bitkisiyle, renkleriyle, yeriyle, göğüyle... Bizim, ne bileyim Bergama'dan, Kaz dağından aşağısı işte... İonya'ya dek inen toprak parçası nasılsa, karşıki ada da odur herhalde...
Cengiz Bektaş - Kuşkusuz... Bugün insanların çizmiş oldukları çizgiler, dikenli teller, demir perdeler nerde doğada? Geçenlerde Vassilikos'la bir konuşma vardı "Cumhuriyet" te... ortada bir deniz, Ege; ve çevresi... Neden iki yanı karşı olsun birbirine? Yaşam görüşü, anlamı yönünden, neden ayrılsınlar birbirlerinden? Bütün çevreye böyle bakmak, neler kazandırmaz bugünün insanlarına, topluluklarına?.. Kendilerine pazar sağlamak için, Avrupa'nın anamalcılarının, bütün olan bir imparatorlukla uğraşmak yerine, onu parçalara ayırarak daha kolay sömürebileceklerini düşündükleri için, ulusçuluk tohumu atarak parçaladıkları, dikenli tellerle parsellettikleri yöre burası. Bugün, gene işlerine öyle geldiği için, değişik toplulukları bir çerçevede toparlamak isteyenler, o zaman parçalamak üzerine çalışıyorlardı. Çine afyon sokar gibi, buralara da yanlış inanç tohumları serpiyorlardı.
Ben bölemiyorum parçalara bu yöreleri, doğaya aykırı geliyor bana... Hani o gün Cunda'da Hasan Kaptan söyledi ya, iki saatte varılıyor, küçücük bir motorla, Ayvalık'tan karşıya, Kentten kente 18 mil... Kuş uçuşu daha da yakın. Önce de konuştuğumuz gibi; yer biçimleri, iklimi, denizi, bitkileriyle, hiç bir ayrımları da yok.
Azra Erhat - Evet, anladığımca öyle... Bu yöre, Aiolya denilen bu bölge, Ege'de, en renkli, bitki bakımından en çeşitli yöre olsa gerek. Biliyorsun, daha yukarısı, Troya, Kaz Dağı'yla falan daha engebeli. Aşağısı ise İonya; daha sıcak, belki de daha kavurucu... Karya da öyle... Midilli ve karşısındaki kıyılarımız belki de Ege'nin en tatlı yöresi...
Alkaios çıkmış buradan, Safo çıkmış. Daha sonraları, Yunan çağının sonlarına doğru bir Longus çıkmış. Longus'un Dafnis ile Kloe adlı pastoral romanı var. 11-12 yaşlarında iki çocuğun aşkını anlatıyor. İkisi de çoban... Kızın keçi sürüleri var, oğlanın koyun... Birlikte otlatıyorlar sürülerini. O doğanın içindeki yaşamlarında, birbirlerine tutkuyla bağlanıyorlar ve aşkı tanımaya çalışıyorlar. Bilmiyorlar nasıl yapılacağını... Aramaları ve cinsel ilişkiyi kurmak için çabaları... Çok güzel ve tatlı bir dille anlatılıyor... Sürüler, koyunlar, ağıllar anlatılıyor. Bütün o kırsal yaşamın renkleri filan...
Ondan sonra, biri kızı kaçırıyor; oğlan üzülüyor... Kısacası, sonradan gördüğümüz pastoral romanların kaynağı, özü...
Cengiz Bektaş - Soğuk iklimlerde, insanlar, kuşkusuz, daha çok evlerine kapanıyorlar. Bizim yöremize benzeyen, ılıman ülkelerde insanlar daha çok dışarıdalar. Bir kez doğayla daha çok kucak kucağa oluyorlar; bir de birbirleriyle daha çok karşılaşıyorlar; hem gün süresince, hem de mevsimler süresince... Bu yüzden de karşılıklı etkileşim, iletişim, duygular yönünden üretim, daha çok...
Azra Erhat - Evet, doğal bu...
Cengiz Bektaş - Kent tasarımı, gerçekte, insanların çalışma süresinden sonrasını düzenlemektir diyordu bir Batılı... Nasıl, nerelerde karşılaşacaklar, bir araya gelecekler;

birlikte neler yapacaklar? Bu açıdan bakıldığında, daha önemli bir yön çıkıyor ortaya. O güzel coğrafya içinde, insanların birbirleriyle karşılaşma süresi artınca; konuşma, etkileşim, duygularda eş etkenler altında bir arada daha çok olmak nedenleriyle, çok daha güzel şeyler ortaya koyabilme olanakları doğuyor. Bu işin coğrafya yönü doğal olarak; öteki yönleri başka.
Azra Erhat - Bana bir şey anımsattın, şu anda doğdu içime. Acaba, diyorum, bunca sözü edilen Yunan mucizesi, şu söylediklerinin sonucu değil mi?
Cengiz Bektaş - Bakın ben buna, ama daha önce de belirttiğim gibi coğrafya etkeni yönünden inanıyorum azıcık. (Yöreselciliğin kısıtlı bakış açılarına düşmenin sakıncalarının altını çizerim.)
Ama, her şeyi Yunan'a bağlayanlara, bu "mucize"yi yalnızca Yunan'a bağlayanlara da bu nedenle karşı çıkıyorum. Yunanlı dediğimiz kişilerin Batı Anadolu kıyılarını "istila" ettikleri çağlarda, burada onlar gelmezden önce var olanları unutmak, "yan tutmak" oluyor bence. Örneğin, bugün Amerika İtalya'ya ekonomik yönden egemen diye İtalya'daki tüm uygarlık çizgisini Amerikan saymak gibi bir şey bu bence.
Azra Erhat - İnsanlar böyle bir iklimde, yaşadıkları çevre içinde, sürekli olarak, günün her saatinde ve yaşamın her aşamasında birbirleriyle ilişkideler. Hem de adalarla, denizle, bitim çizgileri olmadan alış veriş yapabiliyorlar. Bunun, Yunan'ın ilk çağında böylesine bir insanlık alış verişi kurulabilmesinde; bu yüzden, sanatın, düşüncenin, felsefenin doğmasında payı olsa gerek.
Cengiz Bektaş - Doğayla çok iç içe oldukları, Safo'nun tüm yapıtlarıyla ortada. Onun yapıtlarıyla, ortasında bulunduğu doğayı tanımlayabiliyoruz.
Azra Erhat - Evet, göğü, ayı, güneşi, çiçekleri, ne bileyim, her şeyiyle...
Cengiz Bektaş - Ayrıca, o çağın, tanrılarını yaratırken bile, doğrudan insanca duygulardan: insanlarla doğa güçlerinin ilişkilerinden kaynaklandığı ortada.
Azra Erhat - Bu iş daha önce neden olamamış?
Şu geçenlerde katıldığımız klasik filoloji seminerini düşün. Biz Yunan'dan söz ederken, elbetteki 19. yüzyıl Avrupası'nın, yalnızca Yunan'ı yüceltmesinin ve ondan önceki kaynakları hiç saymamasının yanlışlığının bilincindeyiz. Biliyoruz ki, Mezopotamya var, başkaları var... Ama Mezopotamya'da, bugüne dek ortaya çıkarılan yapıtlar bize o insan sıcaklığını vermiyor. İnsan, orada çok kısıtlı kalıyor. Tanrıları var; ama, ilişki kuramamış tanrılarıyla; insan dile gelememiş, bizim anladığımız anlamda dile gelememiş. Bütün gerçekliği, sıcaklığı, gevşekliğiyle, Ege'de dile gelebilmiş. Bunda bence, elbette coğrafyanın etkisi var.
Cengiz Bektaş - Burada bir şey düşüyor usuma; Sabahattin Eyuboğlu'nun mavi gezide, kişiler birbirleriyle azıcık sürtüşmeye düştüklerinde, "verin Akdeniz'in yeline, geçsin gitsin" demesi... O iklim, kişileri, daha hoşgörülü de yapıyor belki.
Ben Safo'da da buluyorum, bu insanca hoşgörüyü. Bu insanca hoşgörüyle, yufka yönlerini de göstermekten kaygı duymuyorlar. Kendilerini, en gerçek yoldan ortaya koymaktan çekinmiyorlar.
Azra Erhat - Bütün bunları yalnızca "hoşgörü"yle anlatmak yanlış bence. Bir kez bunlar, kavgacı da kişiler. Bu hiç kuşkusuz...
Alkaios da öyle, Arkhilokhos da öyle...
Cengiz Bektaş - Kavgacılar ama, doğaya koşut bu kavgacılıkları. Şakır şakır yağmurdan sonra, birden, bir köşeden, mavinin patlayıvermesi gibi; insanlar da uzun sürdürmüyorlar kötümserliklerini, çatışmalarını...
Azra Erhat - Bunu, örneğin Homeros'un destanlarında da görüyoruz. Durmadan birbirleriyle çatışıyorlar ediyorlar ama, gene barışıyorlar, araya başkaları giriyor falan...

Çok tatlı bir insan alış verişi var. Doğayla da tam bir alışveriş içinde. O iklimde başka türlü de olunamaz. Dediğin gibi, Safo'da da görüyoruz bunu. Kuzeyli bir kişi bu ilişkiyi, bu rahatlığı duymaz, duyamaz.
Cengiz Bektaş - Dilerseniz, Safo'nun betikleri üzerine konuşalım şimdi de...
Azra Erhat - Konuşalım...
Gene "yazıcılar" kaynağına başvuracağız. Bunlardan edindiğimiz bilgiye göre, Safo, 9 betiklik bir yapıt bırakmış.
Neden 9 betik?
Bu belki de 9 esin perisiyle, 9 Musa'yla açıklanabilir.
Destanda 12 betik var. Yanılmıyorsam Herodot'ta da 9 betiktir.
Cengiz Bektaş - Böyle 9 betik oluşunu biz yalnızca yazıcılardan mı anlıyoruz; yoksa elimize geçen mi yalnızca 9 betik?
Azra Erhat - Örneğin birinden hiçbir şey geçmemiş elimize. Yazıcılar söylüyorlar; o çağın bilginleri söylüyorlar, 9 betik olduğunu... İlginç olan yönü de şu: Bu dokuz betik, konulara göre ayrılmış değil, vezinlere göre ayrılmış. Birinci betik, asıl kendine özgü vezinle, Safo vezniyle yazılmış şiirlerin toplandığı betik... Daha öncede söylediğim gibi bu betikten, yalnızca bir şiir, "Afrodite Yakarış" şiiri elimize tüm olarak geçmiştir. Bu şiiri inceleyecek olursak, şöyle bir biçim görüyoruz: Yedi dörtlük... Her dörtlükte, on bir heceli üç dize, bir de, beş heceli dördüncü dize var. Ama, bu şiir yedi dörtlüktür diye, bu betikteki bütün öteki şiirler de yedi dörtlükten mi oluşuyorlardı? Onu bilemiyoruz... İkinci betikte vezin değişiyor. on dörder hecelik iki dizeden oluşan bölükler veriliyor. İki iki eklenerek uzun şiirler de olabiliyor ama, çok az kalmış. Uzun şiir kalmamış çokluk iki dizelik...
Üçüncü betikte, 16 heceli vezinle söylenmiş şiirler var. Bundan da çok az kalıntı var elimizde.
Dördüncü betikte de vezin 16 heceli; fakat başka bir kalıp kullanılmış.
Beşinci betikten çok güzel parçalar kalmış. Burada kullanılan ölçü kalıpları çok çeşitli. Bunlar uzunca ve ötekilerle oranlanırsa, çok daha özgür biçimlerde şiirler. Birinci betiğin üç on birlik, bir beşlik dize kalıbı kırılmış... Kesin bilemiyorum, pek üzerinde durulmamış ama, bana öyle geliyor ki, bunlar Safo'nun kendi yarattığı vezinlerdir.
Cengiz Bektaş - Ondan önce de görülmeyen...
Azra Erhat - Ondan önce görülmeyen... Ve kalıpları çok çeşitlemelerle kullanılmış; şiir, tümüyle bambaşka bir lirik hava içine girmiş.
Altıncı, yedinci, sekizinci betiklerden çok az parça kalmış. İki dizelik parçalar, parmakla sayılacak kadar az. Çoğu tek dize olarak elimize geçmiştir.
Altıncı betikten hiçbir şey yok.
Gelelim dokuzuncu betiğe; bunun bir adı var... Latin ozanı Vergilius'un, daha çok tarımı konu edinen "Georgica" adlı destanına yazılmış bir açıklamada, buna "Skolya" deniyor. Yunanca'da ise "Epithalamia" olarak geçiyor. Düğün türküleri, kısacası... Thalamos, gerdek demek; epithalamia, gerdek için okunan şiirler... Evet, işte bu düğün türkülerinden oluşuyor dokuzuncu betik. Bilginler, bunun, Safo'nun son betiği olduğunu söylüyorlar. Burada da vezinler çok çeşitli; kalıplar kırılmış. Biz, bunları çevirirken de, vezne değil de, heceye bağlı kalarak çevirdik. Başka bir olanağımız da yoktu. Bu şiirler gerçekten çok güzel. Bunların dışında, Safo'nun olup olmadığı kesinlikle bilinmeyen bir çok parça var. Bizim çevirimizde bunlar onuncu bölümü oluşturuyorlar... Aralarından anlam ve öz taşıyanları çevirdik. Anlamsız, özsüz ya da Safo'ya yabancı bulduklarımızı çevirmedik. İstersen şimdi şiirlere geçelim.
Cengiz Bektaş - Daha önce lirik sözü üzerinde de dursak azıcık...
Azra Erhat - Evet çok doğru, çok iyi olur. Buraya dek, Yunan lirik şiirinin, Batı yazınının,

başlangıcını da taslak olarak sunmuş olduk sanıyorum. Siz çağdaş ozanlarda da izi görülen bir sürecin, ilk aşamasını belirleyebildik belki... Şimdi... Bu şiire neden lirik denmiş?
Çünkü, o zamanlar bu şiir "lir"le söyleniyordu.
Lir eşliğinde ve tek bir kişi söylüyordu... Bunu unutmamalı; ilksel tanım bu... Kısacası, o zamanlar, lirik denince, şiirin içeriği pek önemsenmiyor. Safo'nun betiklerinin ayrılışları bile vezin ilkesi üzerine kurulmuş, içerik düşünülmemiş. Demek istediğim, Yunan'da lirik denince başka şey anlaşılır, bugün başka... Kavram biçimden içeriğe, öze kaymıştır. Bu bakımdan Safo daha da önemlidir. Gerçekten lirik şiirin bugünkü anlamıyla lirizmin başlangıcı olduğu söylenebilir, sanırım. Safo, destandan lirizme geçiştir. Betimleyici şiir yazmıyor... Oysa, destan, bir bakıma, öyküdür; bir süreci, bir olayı anlatır. Safo anlatmıyor, bir duyarlığı dile getiriyor. Böyle olunca, kendine özgü bir dil kurmak zorunda. Bu dilin, nasıl yer yer destan dilinden geldiğini ve üstelik de -çok önemli- tragedyaya, tragedyanın diline geçiş olduğunu, çeviri yaparken izledik, gördük. Örneğin, bir tek sözcük benim ilgimi çekti: Pannykhisthen... Gecelemek, geceyi uyanık geçirmek... Bu sözcük tragedyada çok geçer, şiirsel bir anlam taşıyor. Homeros'un da katışık sıfatları var. Onlara gelince... O yöntemi Safo da kullanmış; örneğin, "Glykypikros", "tatlı-acı" katışık sıfatını kullanırken, Homeros gibi bir yöntemle işlemiş düşüncesini; ama, içeriğine bakacak olursak, ne denli büyük bir yenilik yaptığı ortaya çıkar. Homeros'un katışık sıfatları -bunu İlyada'nın ön sözünde belirtmiştim- bize geleneksel kullanışlar gibi görünür; onları, ozan kendi yaratmış değil de, tanrıların kalıp sıfatları gibi, var olandan almış olduğu düşüncesine varırız. Üstelik bu katışık sıfatlar, vezin gereği oradadırlar; çünkü hexametron bir bakıma Yunan dilinin akışına pek uygun görünmez...
Vezinin getirdiği boşlukları, böyle uzun sözcüklerle doldurmak gereksinimi doğar. Bu kalıpları, destan ozanı rahatça kullanır; tıpkı bizim halk ozanlarının bir konu üzerinde doğaçtan şiir düzerken yaptıkları gibi... Safo'da böyle bir gerekseme yok; çok doğal akıyor şiiri... Bir katışık sıfat yarattığı zaman, onu bir boşluğu doldurmak için değil de, böylesi bir sıfat kendi gerçeğini iyice dile getiriyor diye alır, kurar, yaratır gibime geliyor. Bir öykü anlatmıyor, kendini anlatıyor dedik... Güzel... Ama bu önemli bir yenilik... Nasıl anlatıyor kendini?
Cengiz Bektaş - Evet, Safo, çiçekleri, ağaçları; çevresindeki ayrıntıları, giysileri, oyunları, törenleri, günlük yaşamın öğelerini söylerken bile, kendini, bunların kendisindeki yansımaları yoluyla anlatır gibi... Günlük yaşamın öğeleri de, sanırım, Safo'yla giriyor şiire...
Azra Erhat - Evet, şiire girmişler, şiirsel öğeler olmuşlar; giderek şiirin, bir çeşit, vazgeçilmez süsleri olmuşlar. Ama bu böyle miydi başlangıçta? Hayır, Safo şiiri ilk ele aldığında, böyle değildi bu. Evet, akşam yıldızından, tandan, yıldızlardan Homeros da söz eder, ama mitolojik bir anlayışla; şafak tanrıçanın, ya da bir yıldızın söylencesel serüvenini dile getirmek amacıyla söz eder. Örneğin, söylence, şafak tanrıça Eos'un aşk öyküsünü anlatır; oysa Safo, "tan"ı, mitostaki öyküsüyle değil, kendi yaşamındaki etkisiyle görür, gösterir. "Gece" için de öyle... Gece ya da düş ve uyku, bir mitolojik öğe olmaktan çıkmış, kendi yaşamına girmiştir. Gece, yıldızların altında, kendi durumunu ya da öyküsünü anlatır: Uyur ya da uyumaz; sevdiğini özler, acı çeker, düşünür ya da sevinir. Mitostan gerçeğe uygulanış mı, ne demeli? İşte bu geçiş önemli... Bunu ne denli vurgulasak azdır. Böyle olmasaydı, sanırım ki, sen bugünün lirik ozanı, öyle kolay çeviremezdin Safo'yu. Bana öyle gelir ki, İlyada'yı seninle bu erinçle çeviremezdik; senin işin değildi o... Yapsaydık bile, böyle kısa bir süre içinde olamazdı bu iş... Destanların uzunluğu bir yana, içeriği bakımından da bu doğal tempoyu, akışı, aktarışı tutturamazdın. Safo'yu böylesine

erinçle yapabilmen, demin üstüne bastığım nitelikle açıklanabilir. Safo bir lirik ozandır; sen de öyle. İkinizin bir yerde buluştuğunuz besbelli... Nerede buluştunuz? Bu soruyu sana sormak isterim. Biliyorsun, önce şöyle bir yöntem düşünmüştüm ben kendi adıma; pek çok ozana Safo'dan ne aldıklarını sormak istiyordum. Ama şimdi görüyorum ki, bu olacak iş değil; bunun yanıtını, ancak bizim çevirimizi, konuşmamızı okuduktan sonra verebilirler belki... Hani ben, şu klasik çağ sempozyumunda hemencecik bir diyalog kurmak istedim de başaramadım ya; insanlar, benim aklımdan geçen sorulara, hemen şıp diye yanıt verecek durumda olamazlar ya; tıpkısı şimdi de söz konusu... Herhangi bir ozana değil de, sana soruyorum. Bunun yanıtını vermek, senin için, hem kolay, hem de çok güç olmalı.
Cengiz Bektaş - Safo'yu yansıtmaya çalışırken, bireyin gelişmesinden söz ettik. Çağımızda, bireyin çok yanlı gelişmesinden söz edildi, söz ediyoruz. Bunun başlangıcını da, doğal olarak, bireyin önce kendini bulması çağlarına götürüyoruz. O çağlara varınca, sizin deyiminizle, dorukta Safo'yu buluyoruz. Oradan koroya vardık. Gene, Safo'nun çevresi derken, çoğrafya konusuna girdik. Bu coğrafyanın, şimdi bizim de içinde yaşadığımız coğrafya olduğunu saptadık. Kendi adıma karşılık vermek istersem, bu bir soru olur size yeniden: Safo'yla buluşmamız doğal değil mi? Bunun nerede olduğu besbelli değil mi? Ama daha eklemek istediklerim de var; duyarlı bir yönüme dokundunuz çünkü dolaylı olarak...
Siz dediniz ya az önce, sen de lirik bir ozansın diye; işte burada durmak gerek azıcık. Safo'nun tüm yazdıkları elimizde değil. Ancak, elimizde olan yazdığı tüm lirik şiirler... sonraki çağlarda yapılan tanımlara tam uyuyorlar... Coşkuyla, içtenlikle, duyguların, ozanın iç evreninin yansıtıldığı şiirler...
Burada bir ayraç açmak istiyorum, sonra dönerim gene konumuza... Bu türlü tanımlamalar, konulara biçim açısından bakmak gibi geliyor bana.
Batı'nın öteden beri kurtulamadığı bir çıkmazdır bu... İçlerinde en somut işlevlerin görüldüğü mimarlık yapıtlarına bile, bugün bile, biçim açısından bakmaktan kurtulamamışlardır. Özü kavrayamayınca biçime öykünmekten başka yol bulamıyor belki de... Bir çağlarda pek çok yaptılar bu işi; konuştuk ya üzerinde hani daha önce de... Şimdi biz yapıyoruz tıpkısını, onlara öykünerek...
Döneyim gene konumuza...
Evet, Safo'nun, elimize geçebilen tüm yazdıkları, lirik şiirler... Benim yazdıklarım ya da başka çağdaş ozanlarımızın yazdıkları içinde de, lirik denilen türden şiirler var. Bu yönümüzle, buluşuyoruz doğal olarak Safo'yla... Ama, tümü yalnızca böyle mi yazdıklarımızın? Burada, başka yönden gelen sorular da var. Çok sevdiğim, öykü yazarı bir arkadaşım, geçenlerde sordu bana böylesi bir soruyu: Sen, devrimci kişiliğinle şiirlerinde bölünmüyor musun; böyle sevgi konularını işlerken, devrim adına zaman yitirmiyor musun? Bu da işin öteki yönü...
Hayır, bence "şimdi bir lirik şiir yazayım" ya da "şimdi bir devrimci şiir yazayım" diye oturulmaz ki işin başına... Olur mu böyle şey?
Çağımı, toplumu, kendimi içiçe yaşamaktayım. Yazdıklarım, yaşamımın doğal, içten ürünleri olmalı değil mi? Tek yönlü, kısıtlı, bağnaz yaşamadığıma göre; insanlığımı, bu yaşamımın içinde, her yönüyle, doğallıkla, içtenlikle dile getirmeye çalışmamın ne gibi bir sakıncası olabilir?
Ayrıca, devrimci konuları işlerken de, insanca coşkuyla, tutkularla, duygularla dolu olmak elbetteki yanlış değildir. Ya da tersi...
Yorumlayan, ille tek yönden bakmak için, bana kalırsa, kendini zorluyorsa, ben ne yapayım?

"Hayır, öyle değil böyle..." demek de gereksiz geliyor bana.
AZRA ERHAT - Ozan ozandır, şiir yazar; şiirini anlatmak, yorumlamak, kendine düşmez derler ama, ben o kanıda değilim. Elbetteki her şiir bir giz taşır: şiir de o gizdir belki... Özle sözcüğün, bir arada kaynaşıp bir bitki vermesi, bir "yeni" doğurması mı, ne demeli; öyle bir şey işte... Ama bu şeyi ozan tam bilinçle kavrayıp neden dile getiremesin? Örneğin bir yapı yapıyorsun, Denizli'deki Babadağlılar Çarşısı gibi...
O öyle duruyor orada... Uzun düşüncelerin ürünü; bir çok öğesi var. Biz bakıyoruz; iyi ya da kötü, güzel ya da çirkin diyoruz. Ama, onu yapan kişi olarak, sen de, bu niçin bu yerde, bunun böyle olması neden iyi ya da kötü diyemez misin?
Mimarlık için, yapı için, daha kolay dersin de; şiir için tabu olmuş, üzerine konuşmak... Diyemezsin, demekten çekinirsin. Ben bunu tam anlamıyorum.
Evet, şiir anlatılmaz, bir başka deyişle öyküsü yapılamaz; ama neden şiir üzerine konuşulmasın; neden, insan o şiirden ne anladığını dile getirmesin? Geçmiş, göçmüş çağların şiir yapıtları için yapıyoruz da bugünkü şiir için neden yapmayalım? Dikkat edersen ozanlar üzerine konuşmalar olur... Aman ne soyut... Hiçbiri şiirden alınmış bir parça, birkaç dize ile örneklemez. Ölüm duygusu, bilmem ne duyarlığı; ya da, senin şiirin için söylenen "yapı sağlamlığı..." Bunlar ne demek? Bunlar örneklerle gösterilmedikçe bir şey demiyor bana. Nerde bu yapı; nasıl görülüyor, nasıl dile geliyor, nerden anlıyor eleştirmen böyle olduğunu?
Cengiz Bektaş - Şiirinin üzerinde ozanın konuşması başka şey, başkalarının konuşması başka... Ozan söyleyeceğini şiirle söyler. Şiirle söyleyemeyip de, ardından, ben bunu demek istiyorum gibi bir açıklamaya kalkışması, yaptığı işi becerememiş olduğunu gösterir. Yapıda da böyle bu konu. Bu nedenle bağışlayın beni de, kendi şiirimin üzerinde konuşmayayım.
Azra Erhat - Safo'nun şiirleri üzerine konuşmayacak mıyız?
Cengiz Bektaş - Dedim ya bu başka bir şey... Orada bile okuyucuyla şiirin arasına kişisel yorumlarla girmemek gerekir diye düşünüyorum. Biz, öyle sanıyoruz ki, ancak gerekli olanlarda, bazı adları, çağımızda bilinmeyen, unutulmuş olayları konuşacağız...
Geçelim mi şimdi şiirlere?
Azra Erhat - Peki geçelim.
Cengiz Bektaş - İlk şiir, "Afrodite Yakarış". Okumadan önce sorayım: Böyle ad koyalım mı şiirlere, yoksa yalnızca bir sıra sayısı mı verelim?
Azra Erhat - Bence ad koymayalım. Çünkü ad koymaya girişince bir yoruma gidilmiş oluyor.
Cengiz Bektaş - Bazı şiirlerin başlarına, ayraç içinde, başlık sanılabilecek, gerçekte bir açıklama olan sözcükler koyduk ama...
Azra Erhat - Onları koymamız gerekiyor. Çünkü bunları, o sözünü ettiğimiz eski çağın yazıcıları koymuşlar. Örneğin ilk şiire de, onlar "Afrodite Yakarış" diyorlar.
Cengiz Bektaş - İsterseniz, böylelerine bile ayrıca bir sıra sayısı koyalım.
Azra Erhat - Olur... Haydi, oku bakalım şimdi.

BİRİNCİ BETİK

1
Afrodit'e Yakarış

Tahtı renkler saçan ölümsüz Afrodit

Zeus'un oyuncu kızı, ey ece,
üzgüler kaygılarla yüreğimi
ne olur ezme.

Gel gene eskiden olduğu gibi
duyunca uzaklardan yakarmamı
altın evini babanın bırakıp
geldiğin gibi

arabanı hızla sürüp göklerden
yeryüzüne getirirlerdi seni
sık kanatlarını çırpıştırarak
güzel serçeler

konuverirlerdi yere ve sen
ölümsüz yüzünde gülümsemeyle
başıma gelenleri sorardın, neden
çağırdığımı,

deli gönlümün dileğini, sorardın:
"Peitho kimi getirsin kollarına,
sana bugün böyle haksızlık eden
kimdir ey Safo;

şimdi kaçsa da tez düşer ardına
armağan almayan gelir sunmaya
istemese de, sevmese de bugün
er geç sevecek."

Gel kurtar ne olursun gene beni
bunca zorlu kaygısından gönlümün
oldur olmasını dilediğini,
katıl savaşıma

Cengiz Bektaş - Öteki yapıtlarında da var Safo'nun, değineceğim yön; ama, burada en belirgin örneğini görüyoruz. Tümceler kırılarak, dizeden dizeye, giderek bölükten bölüğe geçiyorlar. Bütün olarak, tüm şiir yedi dörtlükten, ama 3-4 tümceden kurulu.
Azra Erhat - Bir kez, yalnızca birinci dörtlük noktayla bitiyor. Tümce, ikinci dörtlükten üçüncü dörtlüğe akıyor, üçüncü dörtlüğün bir yerinde bitiyor. Dört, dört, dört, bölünmüş gibi görünüyor ama, tüm şiir bir akış içinde... Biz çeviride de yansıttık bunu böylece; özüne de, biçimine de uygun oldu yapılan iş...
Yunan yazınında. Roma yazınında, doğa gibi, tanrıya yakarış da önemli yer tutar. Çeşitli yakarışlar vardır. Bir de "hymnos" denilen, tanrıya övgüler vardır. Ama benim bildiğim, okuduğum yakarışların hiçbirinde, bu canlılık; bu tanrıçayı karşısına getirip de, onunla karşılıklı "diyalog" kurma olayı yoktur. Bu şiir, ilk çağ yazınında çok ayrı bir yer tutar; Halikarnaslı Dionysios'un bunu tüm olarak vermesi boşuna değil.
Cengiz Bektaş - Burada isterseniz, çevirideki yöntemlerimizden bir başkasını da

açıklayalım; noktalamadaki tutumumuzu. O geçişleri, dizeden dizeye, dörtlükten dörtlüğe geçişleri verebilmek için, noktalamayı bırakmak içimizden geldi; ancak, önemli anlam kaymalarını önlemek için kullandık noktalamayı... Tırnak açmak gerekiyordu örneğin...
Azra Erhat - Sanırım, hiçbir ilkçağ şiirinde, bugün yaptığımız gibi noktasız virgülsüz yapılamıyor. El yazmalarında da bir sürü im kullanılmış. Bizde yok gene ama; onlarda şiir, dize dize yazılmıyor; satır satır yazılıyor ve arada da, dize sonuna bir im konuyor. Hani bizde, az yer tutması için, incelemelerin içinde yaparlar bunu ya, işte öyle... Bu yüzden de, bilginlerin, metin saptayanların işlevi çok büyük; onlara, ne denli saygı gösterilse azdır bence...
Cengiz Bektaş - Azıcık da Afroditi anlatsanız; kaynağı, yeri yurdu...
Azra Erhat - Doğrusunu istersen kaynağını bilmiyorum. Hesiodos'a bakılırsa, adı üstünde, Afrodit, köpükten doğma. Şöyle anlatır Hesiodos; Uranos'la Gaia -gökle toprak- Kaos'tan hemen sonra birleşirler. Gök iner, toprağı sarar: ilk birleşme, doğasal birleşme olur. Bundan doğan, azmanlardır; korkunç azmanlar, canavarlar; yüz kollu, yüz elli, elli kafalı yaratıklar, dev yaratıklar, Titanlar. Gök tanrı, Uranos, bu ürettiği yaratıkların korkunçluğu, canavarlığı karşısında ürker ve bunlar doğar doğmaz yeniden toprağın karnına iter onları. Toprak şiştikçe şişer ve doğum sancıları sonsuzluğa dek süre gelir. Toprak, Gaia, toprak tanrıça, başkaldırır. Son doğan çocuk, o Titanlardan biri, "Kronos"tur. Kronos'a, Toprak Ana bir tırpan verir, çelikten bir tırpan; babasından öç almasını ister. Onun üzerine, bir gece, gök, toprakla birleşmek üzere indiğinde; Kronos çıkar, gizlendiği yerden tırpanıyla erkekliğini keser Uranos'un... erkeklik kesilince atmıklar (sperm) denize dökülür, köpükler sarar denizi; kanlar da toprağa yayılır... Kısacası atmıklar denize yayılır köpük olur, kanlar da toprağa yayılır, oradan ağaçlar biter. Bu, kandan ağaç doğması imgesi, Pausanias'ın anlattığı Agdistis söylencesinde de var, Adonis'de de var. Neyse, işte o köpük curcunasından, cümbüşünden bir tanrıça doğar, o da Afrodit'tir.
Cengiz Bektaş - Balıkçıya göre örneğin Artemis Asyalıdır; Afrodit'in yurdu neresi?
Azra Erhat - Bu söylenceye göre Afrodit, denizden, köpükten doğar doğmaz önce Kıbrıs'a gidiyor. Onun için de Kıbrıslı tanrıça deniyor ona, Kıbrıslı anlamına Kypris deniyor; Afrodit adı bile pek geçmiyor. Bir başka söylenceye göre de Kythera... Kythera, Kyklad adalarından biri... Bu yüzden Kythera tanrıçası deniyor.
Bu söylence, Hesiodos'un anlattığı...
Homeros benimsememiş bunu. Ona göre, Afrodit, Zeus'la, Dione'nin, bir Titan tanrıçası olan Dione'nin birleşmelerinden doğmuştur. Afrodit, Homeros destanlarında pek önemli bir rol oynamaz.
Cengiz Bektaş - İlyada'da, Troya'yı tutar değil mi?
Azra Erhat - Troya'yı tutar; çünkü, Aineias'ın anasıdır; ve Aineias'ı savaştan kurtarmaya çalışır, biliyorsun, bir ara. Diomedes'le savaşırlarken onu kaçırmak ister; kaçırılan Diomedes ona da saldırır, elinden yaralar. Afrodit hemen anasına koşar.
Cengiz Bektaş - Bir de Paris'i savaşın ortasından kaçırıp Helena'nın kucağına götürür ya...
Azra Erhat - Rolü azıcık karışıktır orada... Neyse...
Hesiodos şunu da ekliyor: Aphros, köpük demektir.
Aphrodite, köpükten doğma, köpükten gelme, köpükten üreme demektir. Bu da çok güzel... İlginçtir, sonraları Yunan yazınında pek yer almamış söylencenin bu yönü, işlenmemiş... Daha sonraları işlenmiş; Botticelli falan işlemiş...
İstersen gene şiire dönelim.
Gerçekte bu tam bir aşk şiiri. Afrodit'e yakarış neden?
Tanrıçaya bu denli yakınlaşmasının nedeni yalnızca aşk konusu...
Cengiz Bektaş - Kısacası bireyin kutsal duygularından biri.

Azra Erhat - Ama duygu söylenmiyor burada. Son dizede "katıl savaşıma" diyor. Kaçan sevgiliyi yeniden elde etme savaşı bu, bir aşk şiiri...
Cengiz Bektaş - Bir yönü daha var. Ne olursa olsun umutsuz değil. Bir de "Peitho" adını açıklar mısınız?
Azra Erhat - Peitho simgesel bir varlık; bir kavram gerçekte; kandırma gücü, aşkta birini elde etme gücü...
Bu, tanrıça Afrodit'in yanındadır hep.
Cengiz Bektaş - İkinci şiiri okuyayım mı?

2
Dilim tutulur

Tanrılara eştir o benim için
dizinin dibinde oturan erkek
duyabilen senin yanı başında
tatlı sesini

büyüleyici gülümseyişini.
Hoplatır evet böylesi yüreğimi
görür görmez yüzünü çıkmaz olur
sesim soluğum,

dilim tutulur, birden her yanımı
bir alevdir sarar inceden ince
kulaklarım uğuldar, hiçbir şeyi
görmez gözlerim

bir ter boşanır üstümden, titrerim
tüm bedenimle ölecekmişcesine
yemyeşil olurum çimenlerden de
yeşil Agallis.

Her şeye katlanabilmeli oysa
Cengiz Bektaş - "Afrodite Yakarış"ta olduğu gibi, "Dilim tutulur" başlığını da yazıcılar koymuşlar değil mi?
Azra Erhat - Evet...
Şu Agallis adı var ya, o yok gerçekte. O yerde; bir kısa, iki uzun heceli bir sözcük olacağı kesin biliniyor yalnızca. Burada kızlardan birinin adı olacağı sanılıyor ve Agallis deniyor.
Cengiz Bektaş - Aşk durumunu betimleyen ilk şiir değil mi bu?
Azra Erhat - Gerçekte buna bir kıskançlık şiiri de diyebilirim ben. Kızın karşısındaki erkeği kendi duygularıyla anlatıyor. Kızın erkekte uyandıracağı duyguları anlatacak ya, oysa kızın kendinde uyandırdığı duyguları anlatıyor. Onun yerinde ben olsaydım bunları duyardım der gibi... İşte bu şiirin çevirisini önce Catullus yapmış. Ondan da Boileau...
Cengiz Bektaş - Kısacası, şimdi, bizden de Fransızca bilen bir kişi, Boileau üzerinden dilimize çevirirse, tam sizin dediğiniz gibi, suyunun suyu oluyor, değil mi?

3

Yıldızlar, güzel ayın çevresinde
gizliyorlar ışıklı yüzlerini,
dolunay olup da ışıldarken ay
tüm yeryüzünde

Cengiz Bektaş - Burada bir benzetme, simgesel bir anlatım var mı?
Azra Erhat - Sanmıyorum. Olabilir de, olmayabilir de. Daha sonraki şiirlerinde de var; yıldızlar, ay vb... Doğanın içindeki insan, doğayı söylüyor.
Cengiz Bektaş - Bu sorum kasıtlıydı. Çünkü Safo'nun birçok şiirine, böyle de şöyle de olabilecek yorumlar getirilmiş. İşin gerçeğini göstermeden, yorumla sunmanın ne denli yanlış olacağı çıkıyor ortaya...

4-5

Şimdi buraya gelin Giritliler,
kutsal avluya, hoş elma korulu,
ve günlük dumanlarının tüttüğü
sunaklar dolu

Elma dalları arasında serin
bir su şırıldar, tüm koru güllerle
gölgelenir, titreşen yapraklardan
uyku dökülür

Atların otlağı çayır, yoncalar
çiçek açar, bal kokuları eser
anasonların.....
.....

Çiçekler takınıp sen de gel Kypris
şölenler için altın kupalarda
nektar karıştır şarap doldur bize
güzelliğinle
Azra Erhat - Bu şiiri bir papirüse borçluyuz. Yazıcıların metinlerinde ayrı ayrı iki parça olarak buluyoruz.
Cengiz Bektaş - Onun için iki ayrı sıra sayısı veriliyor sanırım.
Azra Erhat - Evet... Ve ikisinin birbiriyle ilişkili oldukları belli değil yazıcıların metinlerinde. Papirüs ele geçince kurulabiliyor bu ilişki ve şiirin tümü... İlgimizi çekecek olan da, nasıl yalın, doğadan alınmış imgelerle kurulmuş olduğu...

(Nerdesin)
Kıbrıs'ta o güzelim liman Paphos'ta belki

Azra Erhat - Uzun bir şiirin bir dizesi işte bu belki. Afrodit'e sesleniyor olabilir.
Cengiz Bektaş - Paphos da bir yer adı, değil mi?
Azra Erhat - Kıbrıs adasındaki Baf, Afrodit'in kutsandığı yerlerden biri...

7

Sevindireceğim dostları şimdi
en güzel türkülerimi sunarak

8

Soğur onların yürekleri gene
düşer kanatçıkları iki yana

9

(Akşam yıldızı)
en güzeli tüm yıldızlar içinde

Azra Erhat - Yazıcılar bunun akşam yıldızı için söylendiğini belirtiyorlar.
Cengiz Bektaş - Bu yazıcılar daha çok hangi çağlardan?
Azra Erhat - Hellenistik çağ sonrasından başlayarak... Yazıcılar çok çeşitli... Bazılarının ayrı betikleri var; bazılarının da yok. Daha sonraları el yazmaları üzerinde not olarak vermişler açıklamalarını. Örneğin Servius diye bir adam var, Roma çağında... Bu Servius, tutup Vergilius'un bir yapıtını alıyor, her dizesine bir şey ekliyor.
Aklına bir şey geliyor; yazarız ya hani okuduğumuz bir betiğin satırları arasına, o da aklına geleni, yanına, sağına, soluna açıklamalar gibi yazıyor.
Cengiz Bektaş - O zaman, bu açıklamalar doğrudan yazıcının kendisinin olabilir; ya da, ne bileyim, kulaktan kulağa gelen bir bilgiyi oraya aktarıyor olabilir...
Azra Erhat - Bir okuyucunun çağrışımları da olabilir.

10

(acım)
damla damla akan...

Azra Erhat - Bu şiir de bir etimoloji sözlüğünde verilmiş örnek olarak; damla damla akanın "acı"sı olduğu orada söyleniyor.
Cengiz Bektaş - Tek dize bile değil. Onbirlikten beş hece eksik.

11

Kaygılar ve yeller alıp götürsün
beni yereni

Cengiz Bektaş - Yel alması deyiminin eskiliğine tanıklık ediyor bu parça.
Azra Erhat - - Evet, bizde de "ağzından yel alsın" derler örneğin, değil mi?

12

(uyandırdı)
Ansızın altın sandallı tan beni

Cengiz Bektaş - "Sandal"ın Türkçesini bulamadık, kayık anlamına değil de ayağa giyilen anlamına olduğunu belirtemedik.
Azra Erhat - Ne yapalım? Yok işte başka sözcük...
Tan sözcüğünün karşılığı olan Eos da dişidir biliyorsun...
Tanrıça Eos...
O baştaki -uyandırdı- açıklaması da gene yazıcıların...

13

(örterdi)
rengârenk Lidya işi bir etek
ayaklarını

Azra Erhat - Eteğin kimin ayaklarını örttüğünü bilmiyoruz ama; bu Lidya işi etek üzerinde duralım azıcık. Homeros'ta da çok sık geçer bu... Lidyalı kadınlar pek becerikliymişler, dokumada, işlemede... Demek ki daha o çağlarda gelişmiş Ege'de el sanatları.
Cengiz Bektaş - Şimdi de bütün oralarda dokuma işi vardır.
Azra Erhat - Daha çok Denizli'ye kaymamış mı?
Cengiz Bektaş - Denizli'de yoğun, ama her yerde var. Öteden beri Bursa ince dokumalarıyla, Denizli kaba dokumalarıyla tanınmış.

14

hem özlem hem istek içimi yakan

15

.....başkası mı var
benden de daha çok sevdiğin yoksa

16

Ak keçi yakarım sana sunakta

Cengiz Bektaş - Sunakta keçi yakmak yabancı geliyor değil mi, bize bugün?
Azra Erhat - Evet.
Cengiz Bektaş - Keçi tüm olarak yakılmıyor sanırım.
Azra Erhat - Kesiliyor, derisi yüzülüyor, sonra butları ayrılıp yakılıyor.
Cengiz Bektaş - Peki, geri kalanı ne oluyor; örneğin yoksullara mı dağıtılıyor?
Azra Erhat - Kendileri yiyorlar. Bizde de olduğu gibi...
Kurban yandıkça, kokular yükseliyor; o kukularla tanrılar beslenmiş oluyor.
Aristofanes'in oyunlarının birinde böyle bir kurban töreniyle eğlenme, alaya alma vardır.
Bir de "Kuşlar"da sanıyorum. Evet, kuşlar günün birinde, bir cumhuriyet kurarlar, yeryüzüyle tanrı katı arasında; bıkmışlardır çünkü Atina'nın kötü demokrasisinden. Yeni bir demokrasi kurarlar ve kurban kokularının tanrılara ulaşmasına engel olurlar. Böylece, tanrılar aç kalırlar ve gelip yalvarırlar kuşlar cumhuriyetinin başı olan Pisthetairos'a; çekilin aradan da koku alalım, beslenelim diye. O da koşullar ileri sürer tanrılara; çünkü Atina'daki kötü düzenin sürüp gitmesini onlardan bilmektedirler.
Cengiz Bektaş - Pisthetairos'un bir başka karşılığı var mı?
Azra Erhat - Var... Bunlar iki arkadaş... Sabahattin Eyuboğlu'yla çevirdik ya "Kuşlar"ı. Dediğim gibi bunlar iki arkadaş; birinin adı Pisthetairos, dosta güvenen demek; Euelpides, güzel umutlar besleyen demek. Bu iki arkadaş kurarlar, kuşlar arasında cumhuriyeti... Çok güzel bir oyunudur Aristofanes'in. Hele korolar...
Cengiz Bektaş - 17 sıra sayılıdan pek birşey kalmamış.
Azra Erhat - Evet 18 sıra sayılı da, 2 sayılı şiirin başlangıcı...
Bunları Apollonius adlı bir kişi, dilbilgisiyle ilgili örnek olarak vermiş.

19

.....
.....
güzeller, sizden yana düşüncem hiç
değişmeyecek

Azra Erhat - Bu da bir dörtlüğün son iki dizesi.
20'de de bir şey yok, atlıyoruz.

21

Saygın kıldılar beni verdiler de
becerilerini

Azra Erhat - Burada söz konusu olanlar esin perileri, Musalardır. Safo kendisi için söylüyor.
Beceri diye çevirdik: tam karşılığı iş görme gücü... Burada elbette, şiir yazma becerisi...
Cengiz Bektaş - Saygın kılma sözünden de bugünkü anlamı mı çıkarmalı?
Azra Erhat - Ozanlar, özellikle bu erken ilk çağda çok saygın, kutsal kişiler sayılıyorlar. Bunu Hesiodos'ta da görüyoruz. O da uzun uzun anlatır, nasıl, dağda koyun otlatırken tanrıçalar, Musalar gelmiş ve ona şiir düzme yeteneği bağışlamışlar.

22

(Çekerken yazgı kurasını)

Altın taçlı Afrodit keşke keşke
bu düşseydi benim de payıma

Cengiz Bektaş - Bu kura konusunu konuşsak azıcık.

Azra Erhat - Bizde yazgı denir, "kader" yazılır çünkü bizdeki inanca göre. Oysa "kader", Yunan dünyasında, bir çeşit oyun. Herkes kendi kurasını çeker, böylece yaşantı payını alır. Örneğin Homeros'un anlattığına göre; Zeus'un sarayının girişinde, eşiğinde bir küp var; o küpün içinde iyi ve kötü yazgılar var; her insana o yazgılar içinden bir kura çekiyor, veriyor... Kötüsü çıkan insan, mutsuz oluyor; iyisi çıkan insan mutlu...
Homeros destanlarında da kura çekilir hep; kim kimle savaşacak diye. Bu kura olayı, herhalde demokrasiye dek varıyor. Biliyorsun orada, oy vermek için bir çeşit tablet -seramik olsa gerek- kullanılıyor. Öyle el kaldırma falan değil, herkes bir seramik parçası üzerine yazıyor.
Özellikle, birini sürgüne gönderme hep böyle oluyor.
Ostrakismos deniyor; Ostrakizm diye geçer...
Gene o seramik parçası üzerine yazıyorlar, örneğin Temistokles'in adını ve o sürülüyor.
Cengiz Bektaş - Başka bir olay geldi gözümün önüne. Şimdilerde pek karşılaşmıyorum, eskiden çoktu. Başka bir ülkede de görmedim bizimkinin dışında... Hani sokaklarda güvercinlere kader çektirilir...
Güvercinin gagasıyla çekip verdiği küçücük kâğıdın üzerinde bir çeşit fal yazılıdır.
Azra Erhat - Evet fal...
Cengiz Bektaş - İlginç bir olay bu... İnsanlar böyle bir gereksinimi neden duyuyorlar. Bir çeşit oyun belki de yalnızca... Afrodit'in kutsal kuşu, Zeus'un küpünden çeker gibi, bir niyet çekip veriyor insanlara...
Azra Erhat - Evet, gerçekten ilginç...
Cengiz Bektaş - 23'le 24'ü atlıyoruz, değil mi?

25

Kıbrıslı ece, Nereidler, verin
kardeşimi, sağsalim dönsün bana.
Tüm dilekleri, yüreciğindeki
gerçekleşsinler

Ödesin diyetini, yaptığı tüm
yanlışların, sevinsin eşi dostu,
acılansın düşmanları, kalmasın
bir teki bile.

Dilesin almasını kardeşinin
onurdan payını, kurtarsın onu
yüreğini dağlayıp duran ağır
acılarından.

Azra Erhat - Safo'nun Kharaxos adında bir kardeşi var. Bu kardeşinin Mısır'da bir sevgilisi var ve epey para yedirmiş bu kadına; bu yüzden çok mutsuz olmuş Safo. 23 ve 24 sayılı şiirler de bu konuyla ilgili, ama çok eksik parçalar. Pek bir anlam çıkmayacaktı alsak...
Cengiz Bektaş - Daha ileride de var böyle parçalar, çok çok eksik olanlar; yapmadan atladık onları da.
Azra Erhat - Yapmadık ama, bazılarını da bir kaç güzel sözcük ya da giz yüzünden atlayamadık.
Cengiz Bektaş - Bu 25 sayılı şiirdeki Nereidleri de anlatsanıza.
Azra Erhat - Evet, burada neden Nereidler? Nereus diye bir deniz yaşlısı var. Toprağın denizle birleşmesinden doğmuş...
Nereus'un, Okeanos'un kızı Doris'ten tam 50 kızı olur: Nereidler... Ege'de, Knidos'un, Tekirburnu'nun açıklarında, deniz dibinde bir mağarada yaşarlarmış bunlar. Safo, kardeşinin deniz yolculuğu söz konusu olduğu için, onlardan medet umuyor.
Cengiz Bektaş - Burada "düşman" sözü ve kavramı üzerinde de durmalı azıcık. Kardeşinin düşmanı onun da düşmanı oluyor. Birinci şiirde de Afrodit'i savaşına katılmaya çağırıyor ya... Burada bir kavram çıkıyor ortaya. Bektaşilikte de var bu. Benim son "Yüreği Neruda'nın" şiirimde de geçer anımsarsanız:

.....
"Dostuna dost düşmanına düşman"
Olmayı bilerek
işimizi sevmek
.....

Önem veriyorum ben bu konuya.
Azra Erhat - Yunanda ahlak kavramı da bu; kişilik, dostuna dost, düşmanına düşman olabilmekle beliriyor.
Ancak, Sokrates bununla yetinmiyor ve öyle bir oyun kuruyor ki kim dost, kim düşman anlaşılmıyor.
Felsefe düzeyine getirerek çürütmeye çalışıyor bu genel ahlak kavramını. Yunan erdeminde, bir kişinin gücünün, niteliğinin ölçütü, dosta dost, düşmana düşman olabilmek ya... Sokrates, kimin iyi, kimin kötü olduğunun belirsizliği yolundan, şu sonuca varmak istiyor: Ne olursa olsun iyilik etmek gerek. Çünkü, dost, düşman değişebilir.
Cengiz Bektaş - İsa'ya dek varır bu işin sonu, öteki yanağını uzatmak konusu... Onun da insanlığı nerelere getirdiğini, insanların bu yoldan nice uyutulduğunu biliyoruz artık.
Azra Erhat - Evet, genellikle benimsenen erdem düşüncesi, iyilik kötülük görecedir; dosta düşmana ayrı olmasını bilmeli.

26

(Dorikha)

Öyle acı gel ki ona, Kıbrıslı,

böbürlenemesin Dorikha bir daha
ne güzel, gene âşık oldum diye

Azra Erhat - Bu Dorikha'nın, belki de kardeşi Kharaxos'un gönül verdiği kadın olduğu düşünülebilir.

27

Atlılardır der kimi en güzel
evrende: yayalar, gemiler kimi,
kimi severse kişi odur bence
en güzel olan

öyle kolay ki kanıtlamak bunu
bakın en iyisi diye Helena
gördüğü bunca kişinin içinde
kimi beğendi

Troya'nın onurunu kıranı,
görünce onu, ana babasını
çocuğunu bile bir kez anmadan
düştü eline

Kypris'in; böyledir kadın yüreği
kolay çıkar baştan, tutkulanınca.
Anaktorya düşer usuma şimdi
burda olmayan,

sevgili yürüyüşünü görmeyi,
ışık saçan yüzünü, yeğlerim
yaya arabalı savaşçılarına
Lidyalıların
Cengiz Bektaş - Neden Lidyalı savaşçılarla karşılaştırıyor sevgilinin yürüyüşünü, yüzünü?
Azra Erhat - İşte böylece o çağın değer ölçütlerine değiniyor. Lidyalı savaşçılar, giysileriyle, araçlarıyla çok parlak bir güzellik örneği sayılıyor herhalde.
Cengiz Bektaş - Bizde de çok kullanılan bir söz değil mi: "Gönül kimi severse güzel odur." Bazı kavramlar yurdumuzda nasıl sürüp gelmişler?
Azra Erhat - Başka bir Batı dilinde böyle bir şey var mı diye düşünüyorum da şimdi, bulamıyorum.

Cengiz Bektaş - Bugün de yaşamakta olduğumuz pek çok değerin kaynakları üzerinde bağnaz davranmamamız, Batı'nın yanlış etkilemelerinden kurtulmamız, varsıllığımızın bilincine varmamız gerekiyor. Ata sporumuz güreşi Hitit kabartmalarında da buluyoruz. Sazı yalnızca Türklüğe bağlamak da böylesine bir yanlış oluyordu. Oysa gene Hitit kabartmalarında saz var. Çağdan çağa ulaşmışlar; biz de almışız; sürdürmüşüz, bugüne getirmişiz; ne güzel...
Azra Erhat - Hergün böyle daha çok kaynak bulup şaşacağız belki de... Giderek, yabancıladığımız pek çok şeyin ne denli bizden olduğunu göreceğiz belki de...
Cengiz Bektaş - Küçücüktüm... Çeşme'de, Karaburun'da sanıyorum, anamla birlikte, eski çağdan kalma bir tapınağın yıkısını geziyorduk. Orada, aşağı yukarı ben yaşlarda bir kız çocuğu vardı. Bizi görünce, tapınağın dışındaki evlerine koştu. "Anne yabancılar geldi" diyordu. Türkçesi kırıktı. Belki de adalardan gelmişti... Anam kendi kendine söylendi: "Şimdi burada yabancı kim ola ki?" Konuşmadık bunun üzerinde hiç anamla, ama beni çok etkilemiştir bu olay. Ortaokul, lise, hep düşünmüşümdür sonradan... Hep sormuşumdur kendi kendime: "Nedir yabancılık?"
Azra Erhat - O çocuk belki yalnızca "dışardan" anlamına kullandı o sözü.
Cengiz Bektaş - Önemli olan o değil ki; ne çocuğun sözü, ne anamın kendi kendine söylendiği... Önemli olan, "yabancı"laşmak. Nasıl "yabancı"laştığımız, "yabancı"laştırıldığımız... Alman bile, neredeyse, benden daha bir "sahip" çıkmaya kalkışıyor, benim olana...
Azra Erhat - Ama Cengiz, orada benim düşüncem şu: Biz yabancı saydığımız için, biz Türkler o şeyi yabancıladığımız için, onlar bize yabancılaşıyor. Herhalde ilk adım bizden olmalı.

28

Düşümde yanıbaşımdaydın Hera
büyülü güzelliğinle. Oysa,
yalvar yakar olup gördüler seni
ünlü krallar.

Savaşı becerdiler, Ares işi,
Skamandros boyu yola düşüp
varmayı başaramadılar ama
ülkelerine,

yüceler yücesi Zeus'a, sana,
Tyone oğluna yakarmadan.
Geleneğe göre şimdi yurttaşlar
sunu sunuyor,

durarak çevresinde sunağının
omuz omuza, genç kızlar,
kadınlar
sunarlar sunularını, tertemiz
güzel peplosu
Azra Erhat - Afrodit'ten başka bir tanrıça söz konusu ilk kez: Hera... Troya savaşlarının

havasında geçiyor şiir.
Cengiz Bektaş - Peplos sunulması olayı ilginç geliyor bana.
Azra Erhat - İtalya'da Hektor annesine haber yollar biliyorsun; Atena tapınağına gitsin, sunuda bulunsun diye. Anası Hekabe, gider, sandık odasından en güzel peplosu -kadın giysisi işte- en güzel örtüleri filan çıkarıp, sunağa götürür.
Bir başka şeyi de anımsıyorum gene. Hani biliyorsun, Efesli Artemis var ya, onun bir giysi dolabı var. Zaten birçok tanrının tapınaklarında giysi koyma yeri var. O "cella" bölümü var ya; tanrı yontusunun durduğu en kuytu yer, oraya törenle giriliyor ve yontu çoğu kez tahtadan bir yontu -ksoanon denilen- giydiriliyor.
Çok kimse inanıyor ki, o kırk memeli yontu, gerçekte bir giysi... O, yalnızca bir tahta, az yontulmuş bir tahta yontu, giysilerle süslenen, giydirilip kuşatılan. Bizim üzerinde gördüğümüz, Zodiak'dı, yıldızlardı, aslanlardı, arılardı, şuydu, buydu, ne varsa bunlar birer giysi... Yontulmuş değillerdi. Ya da en azından en eski çağlarda böyleydi.
Cengiz Bektaş - Peki daha sonraki çağlarda sürüyor mu bu giysi sunulması işi?
Azra Erhat - Meryem yontularını giydirirler ya...
Cengiz Bektaş - Evet, şimdi, daha önce de söylediğimiz nedenlerle 29, 30, 31, 32, 33, 34'ü atlıyoruz.

35

.....
.....
..... sevginin artık
.....

Ne zaman görsem seni karşımda
..... Hermione'yle değil
altın saçlı Helena'yla bir tutmak
gelir içimden

bir tutulabilirse ölümlüler
ölümsüzlerle, o güzelliğini
görünce senin, bil ki uçup gider
bütün dertlerim

..... sarp kıyılarda
.....
.....gecelemek
.....

36

..... yalvarırım sana
süt beyaz giysinle görün Gongyla.
Öylesine uçuşuyorlar ki tutkular
çevrende şimdi.

Çünkü güzelim, giysilerin bile
şaşkına çevirir de görenleri

Kypris bile yakınır bundan diye
sevinirim ben

37

..... sık sık gelecekler
..... onlara çünkü
bana en çok kötülük edenlere
iyilik ettim

..... isteyerek
..... çektim bu acıyı
..... kendi kendime
bilincindeyim

Azra Erhat - Bunu öyle bir çevirmişsin ki sanki tümü eksiksiz bir anlam veriyor. Oysa noktalardan da anlaşılacağı gibi eksik, parça parça. Ama, belki raslantı, çeviride, tek tük parçacıkların alınmasıyla da bir anlam çıkıyor.
Cengiz Bektaş - 38 sayılıyı atlıyoruz.

39

..... gece .....
ama genç kızlar .....
geceliyoruz ..... sevgini
ve mor menekşe kucaklı gelini
türküleyerek

ama uyan .....
git dostlarına .....
nice .....
uykulansak .....

Azra Erhat - Bu menekşe her nedense bu yazında çok yer alır.
Menekşe renkli deniz vb. değil mi? Senin mor tutkunu da anımsıyorum.
Cengiz Bektaş - 9. betiktekiler gibi bir düğün türküsü değil mi bu?
Azra Erhat - İlle yalnızca dokuzuncu betikte düğün türküleri var diye bir kanıt yok. Dokuzuncu betiğin tümü gelin türküleri ama, başka yerlerde de gelin türküleri var.
Cengiz Bektaş - Birinci betik bitiyor bu şiirle; ikinciye geçiyoruz.

İKİNCİ BETİK
Azra Erhat - İkinci betikte vezin epey değişiyor.
Burada on dört hecelik dizeler var; ikişer ikişer bir araya geliyorlar. On dört hece, beş kalıba bölünüyor. Her kalıp, bir daktil, bir uzun iki kısa heceden oluşuyor. Yalnız, birinci kalıp bir hece eksik oluyor. Bir uzun iki kısa heceli kalıba Aiol daktili deniyor.

41

Sen nasıl seviyordum bir zamanlar Attis

Azra Erhat - Attis'i biz Kybele'nin sevgilisi bir oğlan olarak biliyoruz; oysa burada bu bir kız... Yazılışları eş... Bu da Anadolu kökenli bir ad olsa gerek.
Gongyla, Agallis gibi iki "g"li, iki "l" li sözcüklerin, adların da Anadolu kökenli olduklarını sanıyorum ben. Örneğin, iki "n"li, iki "s"li sözcükler Yunan değil. Araştırmalı bunu.

42

Küçücük sevimsiz bir çocuktun benim için

Azra Erhat - Derlerki, burada söz konusu olan kendi çocuğu Kleis'tir. Doğru olabilir, belki kendi kızına söylenmiştir; ama, belki de kendisine gelen, yetiştirdiği, hamken işlediği kızlardan biridir.

43

Bil ki anımsayacaklardır bizi sonra da

Azra Erhat - Safo'nun, kendisinin büyük ozan olduğunun bilincinde olduğunu belgeleyen bir dize değil mi?

44

..... sarsıyordu yüreğimi
Eros, dağda meşelere abanan yel gibi

45

Bölünmüşüm ikiye bilmiyorum yolumu

46

Ne iyi ettin de geldin özlemiştim seni
İster misin taşsın tutkuyla yanan yüreğin

Azra Erhat - Bazı metinlerde 46 ile 47 sayılı şiirler birleştirilmiş. Olabilir de, olmayabilir de... Ama öyle olsa, o zaman önce 47, sonra 46 sayılı gelmeliydi, değil mi?

47

Ayrılık süresince hoşgeldin Grinna

Azra Erhat - Yunanca metin "Khaire" diye başlıyor. Sözcüğün kökeninde yatan anlam: "sevin"... Ama selam için kullanılan bir sözcük; bugünkü "merhaba", "günaydın" gibi. Safo, burada, hem sevinç, hem de selam yerine geçen sözcüğü değerlendirmiş. Üstelik sevinç de öyle kısacık değil, ayrı kaldığı sürenin uzunluğunca...
Cengiz Bektaş - Gerçekte bazı sözcükleri kullana kullana kalıplaştırıyor, eskitiyoruz. Örneğin bugün biz "hoş geldin" derken de, oradaki "hoş"ta bir sevinç var; sevinçten de öte bir şey var: hoşluğu birlikte getiriyor... Türkçede de, Safo'nun yaptığı, azıcık sözcüğün temel anlamını düşünürsek, yansıtılmış olunuyor gibi geliyor bana, bu "hoş geldin"le.

48

Görüldüğü sürece güzeldir güzel kişi
Şimdi iyi olan oysa iyidir yarın da

Cengiz Bektaş - Bu şiir ata sözü gibi, değil mi? Safo'ya pek yakın düşmüyor bence...
Azra Erhat - Değil... Hiç yok böyle sözleri. Oysa Hesiodos gibi birini alacak olursak örneğin, dize dize atasözü gibidir. Ama burada Safo, sevgi sözcüğüyle gene de var; güzellik şudur budur derken var.
Cengiz Bektaş - Bence bu güzellik kavramı üzerinde de durabiliriz azıcık. Benim için kişinin güzelliği, içindeki iyiliğin yüzüne yansımasıdır örneğin. Kişilerde yalnızca göze bakarım genellikle... Gözlerindeki anlamla güzel, benim için kişi; yoksa burnunun yanına kaşı güzel oturmuş, ağzının yanına gamzesi iyi düşmüş diye değil. Anamın bir sözü vardı: "Bir kaş bir göz, gerisi bir çift söz..."
Azra Erhat - Bilmiyordum bu sözü; ne güzel!
Sen konuşurken bir şey anımsadım; bir kavram var Yunan'da: Kalokagathos.. Tek sıfat olarak güzellikle iyiliği birleştiren bir söz; Atina'da çok geçiyor.
Cengiz Bektaş - İçi çirkin olan bir kişinin, yüzünün güzel olabileceğine inanmıyorum ben.
Azra Erhat - Herhalde güzellik de bir yansıma.
Cengiz Bektaş - Bilmem sizde de olur mu? bir insana bakarsınız, önce çirkin gibi gelir; sonra konuşursunuz; konuştukça, tanıdıkça güzelleşir.
Azra Erhat - Olabilir. Benim için de, kişinin güzelliği, mutluluğunun yansımasıyla değişiyor.
Cengiz Bektaş - Başımdan geçen bir olayı aktarmak istiyorum bu sözünüz üzerine. Bir gün bir aşevindeydim. Tam karşımdaki masaya bir çift gelip oturdular. Oğlanın sırtı, kızın yüzü bana dönüktü. İlk oturuşlarında kızı gördüğümde "güzel bir kız değil" diye düşündüm. Az sonra, yemekten başımı kaldırıp da, gözüm yine kıza takılınca, öyle güzel geldi ki bana, şaşırdım. Karşısında oturan erkeğine bakıyordu ve ben o sevgi bakışlarını görmüştüm. Öyle güzel duygularla, öylesine içten bakıyordu ki çirkin olamazdı o sıra...
Azra Erhat - Sanırım seven bir kişi güzelleşir. Sevgisizlik, kin, nefret filan, hepimiz

biliyoruz ki, yüzlerini bile bozuyor insanların.

51

Ulaşmaya kalkmam göğe iki karış boyla

52

Büyümseme kendini bir yüzükten ötürü

54

..... ben de
yumuşacık döşeklere uzatırım seni

55

..... güzel
..... alt üst olur

..... yüreği çabadan
..... gelir kendine

..... haydi gelin dostlar
..... gün dönüyor bile

56

Koşarak geldi İdalı ulak .....
dikildi alanın ortasına .....
.....
Asyanın tüm kentlerinde yayıldı ünleri:
"Hektor ve dostları getiriyorlar Teba'dan
pınarları kurumaz kutsal Plakia'dan
ışıl ışıl gözlü güzel Andromakhe'yi

altın bileziklerle gemilerle denizden
güzel işli erguvan giysiler renk renk süsler
sayısız gümüş kupalar ve fildişleriyle"
Böyle deyip kalktı hızla sevgili babası,
yayıldı salkı geniş alanlarına kentin,
güzel tekerli arabalara binip hemen
İlos oğulları koştular katırları, tüm
kalabalık, kadınlar, ince bilekli kızlar,
Priamos kızları, bindiler arabalara,
erler at koştular savaş arabalarına
gençler ve kalabalık aktı kentten dışarı
Tanrılara eş Hektor ile Andromakhe
binince arabalarına, tüm Troya'nın
halkı, kadın-erkek eşlik ettiler onlara
güzel İlyon'a doğru genç kızlarla birlikte.
.....
karşılandılar mersin tarçın günlük kokularıyla
Kadınlar sevinç sesleri, yetişkin erkekler
gür sesle yükselen sevimli ezgileriyle
kutladılar güzel, lirli, okçu tanrıyı ve
tanrılara eş Hektor'la Andromakhe'yi

Azra Erhat -İşte bu şiirle Andromakhe'yle, Hektor'un düğününü anlatıyor Safo.

57

..... karışmış da bin bir çeşidi
renklerin .....

59

..... kara uykular doluştu gözlerine

ÜÇÜNCÜ BETİK
Azra Erhat - Bu üçüncü betikte vezin 16 heceli.

60

Kutsal üç güzeller gül kollu Zeus kızları, gelin

Cengiz Bektaş - Gül kollu diyor... Biz de gül, yüzle bir araya getirilir; oysa burada kol için kullanılıyor.
Azra Erhat - Kol, betimlemede önemli yer tutuyor. Hera'nın da hep kollarından söz edilir. Yüz üzerinde durulmaz pek...

61

(Eros)
erguvan renkli kaftanı giymiş geliyor göklerden

Cengiz Bektaş - Eros'un erguvan renkli kaftan giymesi genel bir bir tanım mı; yoksa Safo'nun tanımı mı?
Azra Erhat - Safo'nun tanımı... Ama, erguvan rengi bir "güç" simgesidir. Krallarla, tanrılarla birlikte geçer... Eros'a erguvan renkli kaftan giydirmesi onu önemsemesinden.

62

derler ki günlerden bir gün Leda sümbüller içinde
saklı bir yumurta bulmuş .....

Azra Erhat - Leda söylencesini biliyorsun değil mi? Zeus'la birleşip sevişirler. Zeus, Leda'ya bir kuğu görünümünde gelmiştir. Ondan sonra iki yumurta çıkar. Leda yumurtlar gibi... Birinden Helene'yle kızkardeşi Klytaimestra, iki kız; ötekinden de Kastor ile Polydeukes, Helene'nin erkek kardeşleri çıkar; ki sonradan gökte iki yıldız olurlar.
Cengiz Bektaş - Bu yumurta olayının, saklı yumurtanın bulunması olayının, Hristiyanlıktaki paskalya yumurtası saklanmasıyla ilişkisi olabilir mi?
Azra Erhat - Öyleymiş... Balıkçı anlatırdı ama şimdi anımsamıyorum.
Yumurta canlılığın ilk simgesi değil mi? Bahar bayramıyla ilişkili...

63

Ölünce senden bir anı kalmayacak kimselere
pay alamadın çünkü güllerinden Pieria'nın,
dolanacaksın oradan oraya Hades'in evinde
uçarak görünmez ölüler içre silik mi silik

Azra Erhat - Safo, burada, rakibesine, adı neyse işte, Andromeda mıdır ya da başkası mıdır, ona sesleniyor. Gene ozanlığının tam bilincinde. Pieria, esin perilerinin bulunduğu dağ; ona, güllerinden pay alamadın diyor. Kendisinin ölümsüzlüğünden de emin...

64

Yoktur gün ışığını görenler içinde sanırım
bir başka bilge genç kız olmayacak gelecekte de
sencileyin

65

Kimdir usunu çelen, bu köylü kadın
Etek sürümeyi bile bilmez bilekler üstünde

67

dostumsan, daha genç biriyle paylaş yatağını
katlanamamki evliliğe bunca yaşlıyken senden.

Azra Erhat - Düşünüyor insan, kendi ağzından mı söylüyor Safo bunu diye. Belki bir

düğün türküsünde yer alıyordu.
Cengiz Bektaş - Buradaki evlenme sözcüğü köken olarak da bizdeki anlamda değil mi?
Azra Erhat - Tam Türkçedeki karşılığında... Oikos, ev demek; synoikein, birlikte bir evi paylaşma...
Cengiz Bektaş - Safo, zaten evli, çocuğu olan biri; yalnız başına bir kişi değil başka biriyle ev paylaşmak için. Başkasının ağzından söylemiş olması daha bir olası geliyor bana.
Azra Erhat - Olabilir. Bu da kesin karşı konulamayacak bir düşüncedir.

68

övünüyor Ares zorla getirebilirim diye Hephaistos'u

Azra Erhat - Odysseia'da bir öykü anlatılır biliyorsun. Bilginler bu öykünün sonradan eklendiğine inanırlar. Hephaistos, demirci ustası, Afrodit'le evli... Olay Afrodit'in Ares'le birleşmesi. Bu evlilik dışı "gayri meşru" birleşmeyi önlemek istiyor Hephaistos ve onlara korkunç bir oyun oynuyor. Olympos Dağı'nda, bir yatakta yatarlarken yatağın altından bir demir ağ örmüş. Ve bunlar yatarlarken ve de hiçbir şeyin farkında değillerken, o ağ, yavaş yavaş yükselip onları sarıyor; bir de bakıyorlar ki uyanınca, kafesin içindeler. Ve bütün tanrılar sarmışlar çevrelerini, kahkahalarla gülüyorlar, Hephaistos'un bu oyununa. Bu şiirde oysa, tersine, Ares, Hephaistos'u alt ederim diyor; gerçekte alt edilmiş olan kendisi.
Cengiz Bektaş - Orada benim de kuşkum var Safo gibi. Ama, daha önemlisi benim için, Safo'nun Ares'i tuttuğu sezgisinin uyanması bende...
Safo her zaman sevgiden yana, ne güzel!
Hephaistos çirkin bir kişi değil mi?
Azra Erhat - Çirkin ve topal.
Cengiz Bektaş - 48 sayılı şiirin konusu içinde konuştuğumuz, güzellik çirkinlik kavramına yaslanarak söyledim ben Hephaistos'un çirkinliğini; anlattığınız olaydaki işi yapabilecek kişinin, fizik olarak da çirkin olabileceğini düşünüyordum. "Sevgi"yi başaramayan kişi zavallı gelir bana, başka neyi başarırsa başarsın.
Azra Erhat - Şimdi... Neden böyle çirkin? Öteki tanrılar arasında, tek çirkin tanrı olarak gösteriliyor Hephaistos. Gene Homeros anlatıyor onun neden çirkin olduğunu, neden topal kaldığını. Günün birinde Hera ile Zeus arasında patırtı kopmuş. Ve Hephaistos; Hera ile Zeus'un oğlu ya, bayağı tek aile düzeni bu Olympos'da; araya girmek istemiş. Anasını korumak istemiş. Derken, Zeus kızmış, atmış bunu Olympos'tan aşağı, o da Lemnos adasına düşmüş; düşerken de bacağını kırmış... Onun için öyle seke seke geliyor ve tanrılar da bunu bir alay konusu yapıyorlar, herkes gülüyor Hephaistos'u görünce. Çok acımasız bir insanlık ilişkisi görülüyor kısacası.

69

..... dönüşmez ki hınca benim öfkem
öylesine tertemiz yüreğim .....

Azra Erhat - Bu acaba kimin ağzından söyleniyor?
Cengiz Bektaş - Ne olursa olsun Safo'ya çok yakışıyor. Safo deyince, benim usuma gerçekten tertemizlik, insanlık düşüyor; inanıyorum, onun yüreğinin tertemizliğine; kendine karşı öyle olduğu için, başkalarına karşı da dürüst olduğuna.

70

çiçek örüyorlardı güzel kızlar .....

Azra Erhat - Çiçek örme anlaşılıyor mu?
Cengiz Bektaş - Türkçe'de, bence yeterince, evet. Çiçekleri birbiri üzerine bir ipliğe geçirip -hanımeli çiçekleri geliyor usuma- dizerler bir örgü gibi asarlar ya boyunlarına çocuklar.
Azra Erhat - Düşünüyorum da, bir tek Safo'nun şiirinde var; böyle doğal, küçücük günlük olaylarla, doğayla ufacık insan ilişkileri biçiminde, çiçek, taç örme, vb. karşılaştığımız şeyler.

71

Şu benim uşağım Eros ve de sen

Azra Erhat - Afrodit, Safo'ya sesleniyor burada...
Cengiz Bektaş - Dördüncü betiğe geldik.
DÖRDÜNCÜ BETİK
Azra Erhat - Burada gene 16 heceli, dizeler; ve iki iki bir araya geliyorlar.
Cengiz Bektaş - Bu 16 hece dört kalıba bölünüyor; her kalıp iki uzun, iki kısa dört heceden kurulu.
Birinci kalıbın birinci hecesiyle, dördüncü kalıbın son hecesinin uzunluk kısalıkları değişebiliyor.
Azra Erhat - Bu dördüncü betikteki şiirlerin hemen hepsi papirüs kaynaklı. Bu yüzden de, yeniden kurmalara, kurgulara yol açılmış ve ben bu kurgulara pek güvenemiyorum.

72

Mnasidika daha da güzel ince Gyrinna'dan
.....
karşılaşmadım senden daha kibirli birisiyle

73

Başa beladır varlık, erdem olmayınca yanında.

74

Önce ay battı sonra da yedi yıldızı ülkerin
gece yarısı, akıyor çağ, yalnızım yatağımda

Azra Erhat - Doğayla ne denli bir uyum içinde değil mi? Bir havayı, veriveriyor birkaç çizgiyle... Gerçekte doğanın betimlenmesinde seçtiği öğeler kendi tinsel durumunu dile getirecek öğeler. Doğayı ayrı betimlemiyor, ne duyuyorsa onu görüyor onda... odak noktası kendi yalnızlığı. Goethe'nin de bir şiir var burada anımsanabilecek:
Über allen Gipfeln
Ist Ruh
In allen Wipfeln
Spürest du
Kaum einen Hauch;
Die Vögelein schweigen im Walde.
Warte nur balde
Ruhest du auch.
Çevirsen Türkçe'de nasıl söylerdin bunu?
Cengiz Bektaş - Tüm tepelerin üzerinde
Dinginlik
Bir soluk bile
Duymuyorsun

Doruklarda;
Küçük kuşlar suskun ormanda.
Bekle, hemen şimdi
Varırsın dinginliğe sen de.
Azra Erhat - Burada doğada; dağlarda, ormanda, giderek kuşlar arasında da bir dinginlik söyleniyor. O da o dinginliği özlüyor. Ama dinginlik sözcüğü iyi değil Türkçe'de, karşılamıyor "Ruhe"yi.
Cengiz Bektaş - Bence Goethe'nin şiiriyle Safo'nunki arasında önemli bir ayrım var. Goethe'ninki eylemsiz bir tutum; eylemsizliği özleyiş bir yerde. Oysa Safo'nunki eylemsizlikten yakınma, neden yalnızım yatağımda derken. Hele çağ akıyor derken, en küçük zaman parçasını bile boşa geçirmek istemiyor.
Azra Erhat - Geothe, "doğadaki uyuma daha ermemişsin, ama bekle sen de ereceksin" demiyor mu?
Cengiz Bektaş - Doğadaki uyum eylemsizlik mi? Öylesine devingen ki her şey... Devingenliklerinde uyum içindeler...
Şimdi 75'ten 85'e dek atlıyoruz değil mi?
Azra Erhat - Bu küçücük parçaları bile değerlendiriyorlar bilginler; ama, Safo'nun hangi konuları ele aldığını ortaya koymak bakımından. Bizi bu yönü ilgilendirmiyor değil mi? Bakışımız geriye dönük değil.
Cengiz Bektaş - Tarihçi değiliz ki biz.

85

Dika; güzelim, süsle saçlarını çiçekleriyle
anason filizlerinin, yumuşacık ellerinle
mutlu tanrılar hoşlanırlar da güzel çiçeklerden
dönüp yüzlerini çiçeksizlerden, daha çok bakarlar.

BEŞİNCİ BETİK
Azra Erhat - Burada da vezin değişik. Her bölük üç dizeden oluşuyor.
Birinci ve ikinci dizeler sekizer heceli, üçüncü dize on bir heceli.

90

.....
Mendili .....
Erguvan .....
.....
Mnasis gönderdi Foça'dan
değerli armağanlar diye...

91

Unutkanlığın var benden yana

93
.....
gerçekten ölmek istedim
ağlayarak bırakıp gitti diye.

Ah Safo, dedi giderken,
nedir başımıza gelen?
İstemeden bırakıyorum seni.

Dedim ki, git güle güle,
git ama unutma beni,
biliyorsun sana bağlılığımı.

İstersen anımsatayım
sana unuttuysan eğer
ne hoş ve ne güzel şeyler yaşadık;

menekşelerden güllerden
safrandan anasonlardan
taçlar takardın başına yanımda,

ve bir sürü örgüler
örüp güzel çiçeklerden
geçirirdin o incecik boynuna,

misk kokularını bol bol
beylere özgü iksiri
sürerdin o güzelim saçlarına,

yatıp yumuşak döşeğe

yanıbaşında genç kızlar
yatıştırırdın hemen özlemini,

ne bir düğün ne bir şölen
ne de kıyıda bir oyun
yoktu ki bizim bulunmadığımız.

96

..... Sard'dan
..... düşüncesi hep burada olacak

Ne yaşamdı? Arignota
bir ece bilirdi seni,
en çok senin türkünden hoşlanırdı.

Gölgeler şimdi Lidya'da
çevresinde kadınları;
güneş batınca, tuzlu denizleri

ve çiçek dolu kırları
ışıtan gül parmaklı ay
nice gölgeliyorsa yıldızları.

Çiğ yağar, körpe kekikler
ve bal kokulu yoncalar
çiçeğe dururlar, güller açılır

Dolanır durur özlemle
anar sevimli Attis'i,
genç yüreği, gönlü, acıyla dolu

seslenir bizlere: buraya gelin

97

dizlerimi çözen acı tatlı varlık
baş edilmez Eros, sarsalar beni

98

düşüncen bile yağı benden yana
Attis, Andromeda'da gönlün.

99

Haydi tatlılarım ben başladım bile

Azra Erhat - Bu başlanılan dans filan olabilir gibime geliyor.
Cengiz Bektaş - Başlanılanın ne olduğunu düşünmüyorum bile ben. Öyle güzel bir çağrı ve ön ayak oluş ki bu.
Azra Erhat - Evet, neye başladığı belirmese de...

100

Çok daha tatlı sesi lir sesinden

101

Musalar uğrağı bu evde
ağıt yakmak olmaz, yakışmaz bize.

102

yumuşak örtülerle örttü seni

103

Tanrısal lir, ses ver konuş haydi

Azra Erhat - Beşinci betik burada bitiyor. Altıncı betikten hiçbir iz yok; kimse de sözünü etmiyor; şuydu buydu diye...

YEDİNCİ BETİK

104

Gelmiyor elimden mekik dokumak anacığım
yeniğim bir oğlanın özlemine Afrodit yüzünden

Azra Erhat - Sekizinci betikten de bir şey yok elimizde; yalnızca, varlığını yazıcılar söylüyor.

DOKUZUNCU BETİK
Azra Erhat - Dokuzuncu betiğin adı var demiştik. Epithalamia, düğün türküleri... Ötekilere verilmemesine karşın buna ad verilmiş. Bu türküler iki sesli, belki de bir koro düşünülmüş; ya da erkekle kız arasında bir diyalog düşünülmüş. Bu arada on beş hecelik vezin kullanılmış genellikle; ancak, değişik olanlar da var.

106

Nice dilediysen öyle gerçekleşti düğün
senin oldu genç kız, mutlu güvey

107

selam gelinim çok çok selam saygın güvey

108

sevimli görünüşün, bal renginde gözlerin
sevginin büyüsüdür yüzündeki gelinim,
Afrodit besbelli seni böyle seçkin kılan.

109

GENÇ KIZ
kızlığım, bırakıp da beni, nereye kızlığım?
KIZLIK
dönmeyeceğim sana artık hiç dönmeyeceğim.

110-111

yükseltin tavanı dülgerler, yükseltin
-Ey düğün tanrısı-
Ares'e eş güvey gerdeğe giriyor,

tanrı boyunda olmasa da uzun en uzun ölümlüden
-Ey düğün tanrısı-
nice üstünse ötekiler arasında Lesboslu ozan.

112

Kızaran elma, en yüksek dalda, yüksek mi yüksek
koparanların gözlerinden mi kaçmış toplarken
değil, besbelli başaramamışlar koparmayı.

113

dağlarda, çobanların ayakları altında
çiğnedikleri sümbül gibi şimdi erguvan
düştü yere .....

114

hâlâ kızlığımı mı arıyorum acaba

115

dokuz öküzlü beyleri kentlerin
koruyorsunuz onu.

117

ey sevgili güvey neye benzetsem uygun düşer ki seni
bir dala, evet körpecik bir dala benzetiyorum seni

118

(gerdeğin kapısındaki)

bekçiler, ayakları yedi kulaç
beş öküzün gönünden yararlanıp
dikmişler sandallarını on saraç

119

Seviniyor gelin, güven de sevinsin.

120

Ey güvey, eşi yok ki kızlar içinde onun

121

Tan dağıtır, sen bir araya getirirsin akşam yıldızı,
kuzuları, keçileri, her şeyi, ayırırsın ama anayla kızı

122

kız kalacağım her zaman

123

babası, vereceğiz dedi kızı

124-125

Yüce Hermes, dolu küpten, sağrak sağrak
Ambrosia dağıtıyor tanrılara,
uzatıyor hepsi kupalarını.

126

Çiçek derleyen körpe, tatlı kız çocuğu

ONUNCU BÖLÜM
Azra Erhat - Bundan sonraki şiirler Safo'nun olduğu söylenenler. Onuncu bölüm diyoruz bunlara, değil mi?

127

deniz kıyısında yetişen altın renkli nohutlar

128

çok sevişen arkadaştılar Leto ile Niobe

Azra Erhat - Niobe övününce, Leto'nun karşısında "senin yalnızca iki çocuğun var" diye; Leto, onun çocuklarını öldürtüyor, biliyorsun. Apollon oğlanları, Artemis kızları öldürüyor.
Niobe, Tantalos'un kızı; Manisa'da doğmuş, orada yaşamış. Tüm söylence Anadolu kaynaklı...

Çocukları öldürülünce, Niobe taş kesilir acıdan. Bugün de yaşar söylence. Manisa dağında kadın yüzü biçiminde bir kaya vardır; göz yerindeki oyuklardan su sızar. Niobe'nin göz yaşları derlerdi buna, bugün de derler.
Cengiz Bektaş - "Gediz Koyağı" şiirimde,
Manisa dağı eteklerine sürünür Gediz
Dağda bir kaya çocuklarına ağlamaktadır
.....
.....
Kayalar bile ağlar çocuklarına
diyorum ben de...

130

anasına koşan bir çocuk gibi kanatlandım

131

sesi tutku aşlayan bülbül, bahar muştucusu

132

Ne bal ne balarısı dilerim

134

..... öfke dolunca kişinin göğsü
tutmalı geveze dili .....

135

bütün gece kaplar onları

136

çok daha ak yumurtadan

137

ilişme çakıl yığınlarına

139-140

altından daha altın
ak daha da ak sütten
sudan daha yumuşak
lirden uyumlu sesi

attan da görkemli
güllerden de ince
yakışan giysiden daha okşayıcı
daha değerli altından

141

Güzel bir kızım var, sevdiceğim Kleisim
altın çiçeklere benzeyenim benim
değişmem onu tüm Lidya'ya güzel Lesbos'a bile

142

esin perileri bırakın gelin
altın evi

145

(Hekate)

Afrodit'in altın parıltılı hizmetçisi

147

uyuyup göğsünde gencecik dostunun

148

çiçek taçlarıyla toprak, bürünmüş renklere

149

aracısı Kıbrıslı düzenci ecenin

150

dopdolu gözüktüğü zaman ay
sunağın çevresindeydi kızlar

151

Giritli kızlar oynarlardı bir çağda
böyle uyumlu ince ayaklarıyla
usul basarak çiçekli çimenlere

152

Öldü genç Adonis, vah ne edelim Kyteralı,
dövünün kızlar yırtın üstünüzü başınızı
vah Adonis

154-155

güzel bir alış verişti Andromeda'nınki
neden kınamaktasın Safo, cömert Afrodit'i?

156

Söyleştik düşümde Kıbrıslı'yla

160

ERKEK

Söyleyemiyorum istediğimi
utancım önlüyor beni
KADIN
Özlemin soyluya güzele olsa
kötü şeylere oynamasa dilin
örtmezdi utanç gözlerini
söylerdin hakça yakışığını

Azra Erhat - Bu şiiri aktaran Aristoteles; Alkaios ile Safo arasında bir diyalog diye vermiş. Vezin; iki on birlik, bir dokuzluk, bir onluktan kurulu dörtlük; Alkaios dörtlüğü.

161

dostça dur karşımda
gözlerimin önüne ser güzelliğini

172

iki kat olsun bu gecenin uzunluğu.

182

(Eros'a)

acı bağışlayan
masal dokuyan